

Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)

<http://dergipark.gov.tr/istanbuljas>

Volume 2, Issue 2, 2019-2, p. 247-297

Submission /Başvuru: 15 April/Nisan 2019

Acceptance /Kabul: 04 December/Aralık 2019

Erken Dönem Ürdün Hikâyeciliğine Etki Eden Edebi Akımlar

Yasemen Toruloğlu*

Öz

20. yy'da modern anlamda yeni yeni şekillenmeye başlayan Ürdün edebiyatı ilk ürünlerini Batı'dan çevrilen tercüme eserler ve bunların Arap kültürüne uyarlanması ile vermeye başlamıştır. Dolayısıyla Ürdün edebiyatını şekillendiren Batı kaynaklı edebi fikir akımlarının da ortaya çıkışı bu döneme rast gelmektedir. Özellikle Ürdün hikâyeciliğinin ilk olgun ürünlerini vermeye başladığı bu dönemde Batı temelli romantizm, sembolizm ve realizm gibi fikir akımlarının edebiyata olan etkisi gözlerden kaçmamaktadır.. Bu fikir akımlarının Ürdün toplumu üzerindeki belki de en önemli etkisi burjuva sınıfının yaşam standartlarını daha da ileri bir seviyeye taşımış olmasıdır. Böylece maddi bir kaygısı olmayan bu sınıfa mensup ya da bu sınıfın ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik eser veren erken dönem hikâye yazarları ilk olarak romantizm ve ara ara sembolizme yönelmişlerdir. Ancak bu durum Ürdün'ün Filistin'e olan yakınlığı hasebiyle yaşadığı siyasi olaylarında etkisi altında fazla uzun sürmemiş, romantizm yerini önce toplumsal romantizme ardından da realizme bırakmıştır. Dolayısıyla Ürdün edebiyatına belki en geç giren ama en uzun soluklu olan edebi akım realizm yani gerçekçilik akımı olmuştur. Realizm de yerini zamanla etkisi hala günümüze kadar devam edecek olan toplumsal gerçekçiliğe bırakacaktır. Bizde bu çalışmamızda elimizden geldiği kadar erken dönem Ürdün kısa hikâye yazımına etki etmiş olan edebi fikir akımlarını ve en önemli temsilciler ile bazı hikâye koleksiyonlarını inceleyerek analiz etme suretiyle zikretmeye gayret göstereceğiz.

Anahtar Kelimeler

Ürdün, Kısa Hikâye, Romantizm, Sembolizm, Realizm.

The Literary Movements Affected On Early Period Jordanian Short Story Genre

Abstract

In the 20th century the Jordanian literature, which has begun to shape itself in the modern sense, had proceed to give its first products with translated works from the West and their adaptation versions to Arabic culture. Thus, the occurrence of the literary movements, which shaped Jordanian literature recently, based on western culture is coincided with the same period. Especially in this period when the storytelling of Jordan begins to give its first mature products, the influence of western-based romanticism, symbolism and realism on literature does not escape the attention. Perhaps the most significant impact of these ideas on Jordanian society is that the living standards of the bourgeois class have moved further. So, early story writers who are members of this class and have no material anxieties or who cared to give their products oriented the needs and interests of this class have first turned to romance and occasionally symbolism. On the other hand, this situation did not last so long under the influence of the political events that Jordan experienced because of his closeness to Palestine. The literary movement entered Jordan's literature perhaps the latest and last longest has been realism. It has been replaced by social realism which continues to be affected by time. We will endeavor to cite literary intellectual movements and the most important representatives that have contributed to the writing of Jordan short story as early as possible in this paper by analyzing their story collection.

Keywords

Jordan, Short Story, Romantism, Realism, Symbolism.

Extended Abstract

The period between the two world wars was for the years when Jordan was English mandate governance. The years of the colonialist domination of the West appear not only in the political and economic sense but also in the sociological and cultural sense of the policies that undermine the society. This imperialist oppressive understanding also had an unquestionable effect on literature. Jordanian literature, which began to take shape in the modern sense, started to give its first products in the form of translation works translated from the Western languages of the master writers such as Khalil Beidas, as well as in all Arabic literature, and their adaptation to Arab culture. These translating activities have enabled the emergence of new formations based on ideas and insights in both the literary environment and society. Therefore, the emergence of the literary movements of Western origin shaping the Jordanian literature coincide with this period. Especially in the first half of the 20th century, when Jordanian short story began to give its first mature products, the basic idea movements, such as symbolism and realism, which were primarily Western-based, and especially romanticism, began to take care of the literary products.

However, none of these movements have emerged as a result of a natural and permanent process in Jordan, as in the entire Arab world. When we especially look through the perspective of sociological thought systems, the modern Arabic literature has succeeded in bringing to life different meanings by identifying the three fundamental movements of modern literatures, such as romanticism, symbolism and realism, which are based in Europe. The flow of romanticism that took its shape in a unique way in the Arab lands, as in the other common geography literatures, has been driven by the Arab national values and cultural traits in Jordanian literature. In fact, the romance in this land will begin to keep up with the national bourgeois literature of the Arab society, almost forgetting the basic qualities of seeds sown in the West. However, this situation did not take too long under the influence of the political events that Jordan experienced due to its closeness to Palestine and romanticism was replaced by social romance and then realism. Hence the literary movement which is the latest but the longest running of Jordanian literature has been the realism movement. Realism will also be replaced by

social realism whose influence will continue until the present day and its effect will continue even in today's modernist texts.

Perhaps the most important influence of these currents on Jordanian society has brought the living standards of the bourgeois class to a further level. Thus, it is not surprising that early-period story writers who belong to this class who have no material concern, or who have created works for the interests and needs of this class, had turn to romanticism initially. The romantic effect that we have begun to encounter in the early texts of the writers such as Mohammad Sophī Abou Ghanīme and Mahmoud Sayfaddīn Al-Īrānī has gained its original identity with the stories of Semīrah ‘Azzām. her gloomy and pessimistic air that dominated the romanticism of ‘Azzām was disintegrated by the socialist romance of ‘Īsā Al-Nā‘ūrī which focused on social issues.

In the modern Jordanian literature, the symbolism movement, which began to be seen in the same period with almost romance, appears in the texts in which the ideologies of melancholia are dominant and difficult to understand. The first symbolic stories of the Jordanian literature can be considered as the texts of the writers such as ‘Abdo Al-Razzāq Al-Hamoud and Edēb ‘Abbasē , which Ibn Muqaffa's fictionalized by talking to the animals that are the continuation of the traditional heritage in Kalila and Dimna. Although Jordanian narrative is a trend which is placed on the background of the texts that are more romantic and realist fiction, it has got a special place in the original collections of writers such as Sorayyā Malhas, Badr ‘Abdo Al- Hāq and Fahrī Qivār.

Social realism movement, shaped by the influence of materialist theories on a historical and dialectical ground in explaining the life and existence of Western realism in the Arab lands; believes that man has a deep faith in self-determination and also a consciousness and understanding to prevent its destruction. This new socialist-based realistic understanding; it argues that mankind has a structure which can provide equal opportunity to every member of society without any discrimination in the construction of social order, respect the religious preferences of the working class and help the slab with the part of the European lifestyle which has not yet succeeded in degenerating. New realism, which believes that nature is an integral part of

human existence and desire for life, establishes a strong bond with the ordinary people of society. Thanks to this bond, laws and rules that make nature and human existence sustainable will gain more meaning. According to the new realists; the law and the rule that regulates social life is the most important tool for protecting individuals from potential dangers, preventing them from making fatal mistakes and directing them to good and beautiful ones.

Social realism is in close contact with human civilization. It also needs to question the reasons behind society's backwardness as it feels responsible for examining mankind's individual problems. For this reason, it takes all the responsibility for the society to make progress in political, social, economic and cultural fields. The new realistic understanding of the Arab society that puts the people at first place is considered to be a historical movement for humanity. Social realism, beyond abstract and symbolic ideals, is sincerely interested in the real problems of the real man and needs to guide him in showing the right path. It is not surprising that the new realism movement when it is utilising all in its parts, has attracted great supporters in a country such as Jordan, whose historical background is full of political confusion and social turmoil.

The Arab-Jewish conflict has profound effects on Jordanian literature. Shocked by Israel's declaration of independence in 1948, the intellectuals suffered a severe blow with the defeat of June 1967. In the period when he tried to gain time to digest what was going on, Jordan's short story, which at first struck the shallow waters of romanticism, began to look for ways to free himself after this defeat. Jordanian writers who are interested in the Palestinian issue, have written their works after this period, and socialist realism has become a favorite stream in their texts. The socialist realism that Ghassān Kanāfānī who said that his the most powerfull weapon is his words opened its doors in the first instance and than made an advanced progress thanks to strong pencils such as 'Īsā Al-Nā'ūrī, Ahmad Al-'Anānī and Emīn Fāris Malhas. In the Jordanian literature, social realism has gained an identity that is generally shaped around the Palestinian issue and may even be called Palestine realism. Almost all of the story collections that were published after Nakbah period are full of fictions that take the Palestinian

tragedy in different dimensions. The social realism that has captured a tremendous level with the texts of 'Abdo Al-Hālim Al-'Abbās in which stories present alive slace of the Palesitinian people's real life and in the texts of Elias Farkouh who fictionalized the characters psychological analysis wisely, and furthermore has reached its apogee through the rich texts of the master writers, who lay the Palesitinian issue bare starkly and do not hesitate to criticize the political policies with both barrels, such as Teysīr Sebboul, Salīm Al-Nahhās and Emīn Shennār.

Socialist realistic stories came from the ink of the master pens are full of vivid human landscapes touching the spirit of the entire Arab geography. The expression of common traits, shaped most of them around Palestinian issue and touching the pet hate of each Arap people such as freedom, independence, patriotism, nationalism, colonialism, migration, persecution, oppression, torture, suffering, anxiety , grief, disaster, revolution, destruction ...etc. that will never end up counting, played an impotent role in preferring the texts of social realistic line by most of Arab authors in modern Arab literature. The realism gained a well- established place in modern Arab literature by means of engaging in pure reality on the contrary of the romantism and symbolism that were nourished the long odds items and a figment of the imagination, implication hard to understand and harsh metaphors, the themes touching the spirit of human such as love, amour and passion and dealt with man's supernatural aspect. In Jordanian literature, the romance that focuses more on the spiritual and emotional aspect of man and the tendencies of symbolism, which try to fit the human being and its environment into a narrow mold and make it more incomprehensible than it exists, could not leave a long-lasting effect as much as realism. Even though the literary movement, which is the most acclaimed literary movement in the contemporary world of today's modern world, seems to be modernism, it is a known fact that modern texts which leave the deepest marks in the reader's mind are mixed with a realist approach.

Erken Dönem Ürdün Hikâyeciliğine Etki Eden Edebi Akımlar

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 20. yy.'ın ilk çeyreğinde, Filistin ve Ürdün başta olmak üzere Ortadoğu ülkelerinde yaşayan orta sınıfın en belirgin özelliği, Arap edebiyatı tarihçilerinin kendi deyimiyle Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmak için Batı sömürgeciliğine göz yuman ya da kendi bağımsızlığı için Batı'nın pençesinden sıyrılmaya çalışan iki farklı halk profili çiziyor olmalarıdır. Burada şunu belirtmekte yarar vardır ki; toplumsal değişime neden olan ana sebep Osmanlı'nın bölgedeki egemenliği gibi gösteriliyor olsa da arka planda o dönemde Ortadoğu'nun genelinde baş gösteren başta ekonomik faktörler olmak üzere siyasi, dini ve sosyolojik pek çok neden sıralanabilir.¹ Toplumda şekillenen bu iki dinamik grubun duygu ve fikirleri sayesinde sosyal bilimler alanının genelini etkisi altına alan yeni düşünce biçimleri ve modern eleştiri üslupları zuhur etmeye başlamıştır.² Bu durum, toplumda biçimlenen bu orta sınıfın artık eskisinden daha güçlü bir ifade üslubuna ihtiyaç duyduğunun göstergesidir.

Ortaya çıkan bu yeni bakış açısı elbette yakın geçmişte eski ve yeniyi harmanlayarak Batı'nın modernizm anlayışına ilk adımlarını atmaya çalışanların gösterdikleri çabayı daha anlamlı kılmıştır. Arap dünyasında yeni yeni şekillenen bu modern tavır başlarda kendi gücünü, Batı'nın yenilikçi gücü karşısında eş değer kılma çabasına girişmiştir. Ancak Arap aydınının klasisizm temeline dayalı geleneksel tabuların kısır yönleriyle Batı'nın modern anlayışı arasındaki zorlu savaştan bir şekilde yara almadan sıyrılmaya çabalaması pek umduğu sonucu vermemiştir.

Ürdün'de de diğer Arap ülkelerinde benzer şekilde toplumun genelini etkilemeyi başaran modern edebi çalışmaların zuhurunun İngiliz manda yönetimi altında olduğu ilk on yılda ortaya çıkması tesadüf değildir. Kısa hikâye alanında özellikle Halîl Beydes (ö. 1949) ve onun etrafında toplanan, aynı zamanda Beydes'in sahibi olduğu *en-Nefâ'isu'l- 'Asriyye* dergisinde eserleri yayımlanan yazarların yanı sıra Mahmûd Seyfeddîn el-Îrânî (ö.1974) ve Muhammed Subhî Ebû Ğanîme (ö. 1970) gibi erken dönem temsilcilerin

¹ Hüseyin Yazıcı, *Göç Edebiyatı – Doğuyu Batıya Taşıyanlar*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002), s. 41-52.

² Hâşim Yâği, *el-Kıssatu'l-Kasîra fî Filistin ve'l-Urdun 1850-1965*, (Beyrût: el-Muessesetu'l-'Arabiyyetu li'd-Dirâsati ve'n-Neşr, 1981), s. 110.

eserlerinde benzer olarak orta tabakaya mensup insanların tasvirleri ön plana çıkmaktadır.³

20. y.y.'ın başında Ortadoğu bölgesinde yaşanan sosyo-politik meseleler ile edebiyat arasında sıkı bir bağ kurulmuştur. Zira Ürdün edebiyatının gelişmesinde etkisi bulunan en önemli faktörlerden bir tanesi özellikle komşu ülke Filistin'de yaşanan siyasi gelişmelerdir. 1930'lu yıllardan başlayarak Filistin'in İsrail tarafından ilhak edilmesinin ardından nüfusun büyük bir kısmı Ürdün'e göç etmişlerdir. Bu göçmen grupların içerisinde edebiyatçılar da yer almıştır. Ürdün'e göç eden bu aydın kesim buradaki meslektaşları ile birlikte ortak bir edebiyat geliştirmişlerdir. Böylece Filistin meselesi Ürdün edebiyatının en önemli konu başlıklarından bir tanesi olmuştur. Aslen Filistinli olan ama edebi hayatlarını Ürdün'de sürdüren ve artık Ürdün edebiyatının önemli temsilcileri arasında zikredilen pek çok yazarın eserlerinde Filistin'in başına gelenler özveriyle dile getirilmiştir. 1948 ve 1967 yıllarında Ürdün ve İsrail arasında yaşanan siyasi savaşlar, 1973'te Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Ürdün'de yol açtığı Ekim Savaşı, 1982 yılında Beyrut'un Filistinlilere verdiği destek yüzünden İsrail tarafından işgal edilmesi ve yaşanan tüm bu savaşların toplumda açtığı yaralar, gurbet acısı, özgürlük ve demokrasi gibi kavramlar Ürdünlü yazarların eserlerinde en çok üzerinde durdukları konu başlıkları olmuştur.⁴

İki dünya savaşı arası devirde Ürdün'de İngiliz manda yönetiminin hâkimiyeti devam ederken Suriye, Mısır, Lübnan vb. ülkelerde de İngilizlerin yanı sıra Fransızların sömürü faaliyetleri devam etmektedir. Arap dünyası üzerinde uzun süre etkisi süren bu emperyalist hava, sosyal yaşam alanlarında özellikle de fikri ve edebi mecralarda şüphesiz derin izler bırakmıştır.⁵ Dolayısıyla erken dönem Ürdün edebiyatında şekillenen yeni edebi akımların ortaya çıkmasında başta İngilizler olmak üzere Avrupa tesirinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

³ A.e., s. 111-112.

⁴ Ürdün ve Filistin tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Mustafa Murad Debbağ, *Bilâduna Filistîn fi'd-Diyâri'l-Celil'i-Cundu'l-Urdun*, (Ammân: Matbû'atu Rabitâtî'l-Câmiyyin, 1974); Adnân Hadîdî, *el-Urdun ve'l-Filistîn Târîh ve Hadâra*, (Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 1999).

⁵ Modern Arap edebiyatının doğuşu ve gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için ayrıca bkz. Jacob M. Landau, *Modern Arap Edebiyatı Tarihi*, çev. Bedrettin Aytaç, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002); M. M. Badawi, *Modern Arabic Literature*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992); Hanna el-Fahûrî, *fi-Târîhi'l-Edebi'l-'Arabi el-Edebu'l-Hadîs*, (Beyrût: Mektenebu'l-Bûlîsiyye, 1987).

Bu devirde Arap lkelerinde varlığını hissetmeye başladığımız modern edebi akımlar ile Batı edebiyatlarının özellikle de temelleri Almanya’da atılıp asıl kimliğini Fransız edebiyatında kazanan romantizm akımı arasında bir çekişme varmış gibi duruyorsa da; aslında yeni nesil Arap edebiyatçıları arasında özellikle eleştirel romantizmin varlığına hevesli geniş bir kitlenin varlığını zikretmek gerekir. Modern Ürdün edebiyatında da ilk filiz veren akımın romantizm akımı olduğunu söyleyebiliriz.⁶

Genelde Avrupa romantizminin özelde Fransız romantizminin ortaya çıkmasında etkili olan en önemli gelişme Fransız Devrimi’dir. Avrupa genelinde klasisizme başkaldırı niteliğinde romantik edebi bir anlayışın doğmasına neden olan bu devrim; edebiyatın toplumla olan ilişkisinde yeni bakış aıplarının zuhuruna, özellikle İngiliz edebiyatçılarının devrimci eğilimlerini metinlerinde korkusuzca dile getirmelerini sağlamış ve yeni amaçlar belirlemelerine n ayak olmuştur. Fransız devrimi aynı zamanda toplumun orta sınıfını meydana getiren içerisinde toplumun aydın kesiminin büyük bir çoğunluğunu oluşturduğu burjuva sınıfını birinci sınıf vatandaşlığa yükselterek kendilerini felsefe, tarih, edebiyat, sosyoloji, psikoloji ve güzel sanatlar gibi bilim dallarının farklı uzmanlık alanlarında yetiştirme imkni sunmuştur.⁷

Modern Ürdün edebiyatının şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip edebi akımların anlatımına geçmeden önce şu hususu belirtmekte yarar vardır. Pek ok Arap, Türk ve Batılı araştırmacıların özellikle Filistin ve Ürdün edebiyatı ile ilgili çalışma yaparken bu ülke yazarlarının aslen Ürdünlü m yoksa Filistinli mi olduğu veyahut sadece tek bir edebiyatın temsilcisi olarak kabul edilip edilmeyecekleri konusu daima önemli bir tartışma konusu olmuştur. Ancak alanında uzman kabul edilmiş akademisyen ve araştırmacıların eserlerini çoğunlukla her iki ülkenin edebiyat ve edebiyatçılarını ortak bir başlık altında toplayarak ele almaları

⁶ Hşim Yği, *a.g.e.*, s. 113.

⁷ Avrupanın belki de yeniden inşası olarak okuyabilceğimiz Fransız devrimi, Avrupa toplumlarının sosyal, siyasi, kültürel pek çok alanında büyük izler bırakmış ve nesiller boyu kendinden söz ettirecek devrim niteliğindeki yeniliklere zemin hazırlamıştır. Edebiyatta etkisini gösteren romantizm başta olmak üzere pek çok düşünce akımı da bu dönemde doğmuştur. Fransız devrimi ve edebiyatta şekillenen fikri akımlara olan etkisini daha iyi kavramak adına detaylı bilgi için ayrıca bkz. Theophile Gautier, *Romantizmin Tarihi*, ev. Necdet Bingöl, (Ankara: M.E.B. Yayınları, 1967); Ernest Weekly, *The Romance of Words*, (London: The British Publishers Guild Limited, 1949); François Furet, Fransız Devrimini Yorumlamak, ev. Ahmet Kıyas, (İstanbul: Alan Yayınları, 1989); J.M. Thompson, *The French Revolution*, (New York: Oxford University Press, 1996).

bu konuda bir görüş birliği sağlamıştır demek yanlış olmayacaktır.⁸ Çalışmamız içerisinde daha çok Filistin edebiyatının temsilcisi olarak kabul edilen bazı yazarlara da yer verilmiştir. Lakin bu yazarların Ürdün edebiyatında da önemli etkiler bırakmış ve edebi çevrelerce her iki ülke edebiyatının da temsilcisi olarak kabul edilebilecek şahsiyetler olduğuna dair fikir birliğine varıldığından söz edilebilir.

1. Ürdün Hikâyeciliğine Etki Eden Edebi Akımlar

II. Dünya Savaşı sonrası Doğu ile Batı kültürü arasında sıkışıp kalmış, farklı duygu durumlarından etkilenen Arap halkı arasında orta tabakaya mensup bireylerin arasından çıkan aydınların, Batı'daki çağdaşlarından çok daha geride kaldıkları bir gerçektir. Arap coğrafyasında modern edebi hareketliliğin en büyük habercisi, diğer komşu ülkelere benzer şekilde Ürdün'de de İngiliz sömürgeciligi ve toplumda yeni kimlik kazanan burjuva sınıfının varlığı olmuştur. İngiliz emperyalizmi ve bu yeni orta sınıfın varlığı, Avrupalı ve Arap düşünce yapısı arasında yakın bir ilişkinin tesisine öncülük etmiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak Ürdün edebiyatının erken dönem ürünleri, modern Arap düşüncesinin ve romantizm, sembolizm, realizm gibi Batı temelli modern edebi ekollerin etkisi altında kalmıştır.⁹ Özellikle 19. ve 20. yy.'ın sonlarına kadar Batı sömürgeciliğinin gölgesi altında kendi kimliğini arayan pek çok Arap ülkesinde ortaya çıkan edebi ürünlerde genel olarak başta romantizm olmak üzere sembolizmin ve realizmin veya sosyalist realizmin ağır bastığını söylemek mümkündür. Ayrıca yine temelleri Avrupa ülkelerinde atılan *Sürrealizm*¹⁰, *Kübizm*¹¹,

⁸ Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Hüseyin Yazıcı, *The Short Story In Modern Arabic Literature*, (Cairo: General Egyptian Book Organization, 2004), s. 112; Radwa Ashour, Ferial J. Ghazoul, Hasna Reda-Mekdashy, *Arab Woman Writers: A Critical Reference Guide 1873-1999*, (Egypt: The American University in Cairo Press, 2008), s. 204-235; 'Ali el-Muhâfaza, *el-Hareketu'l-Fikriyye fi 'Asri'l-Nahda fi Filistin ve'l-Urdun*, (Beyrût: el-Ehliyyetu li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1987); Salah Cerrâh, *Me'âlimu'l-Hayâti'l-Edebiyye fi'l-Filistin ve'l-Urdun 1950-2000*, ('Ammân: Muessesetu 'Abdu'l-Hamid Şûmân, 2009); Nâsiruddîn el-Esed, *el-Hayâtu'l-Edebiyyetu'l-Hadise fi Filistin ve'l-Urdun Hattâ Sene 1950*, (Ürdün: Muessesetu 'Abdi'l-Hamid Şûman, 2000).

⁹ Hâşim Yâğî, *a.g.e.*, s.114.

¹⁰ Sürrealizm ya da bir diğer adıyla 'Gerçeküstücülük', Avrupa'da birinci ve ikinci dünya savaşları arasında zuhur eden bir düşünce akımıdır. Gerçeküstücülük, bilinç ile bilinç dışını birleştiren ve gerçek dışı anlamında değil aksine gerçeğin insandaki iz düşümü şeklinde yorumlanır. Bkz. Paul Poplawski, *Encyclopedia of Literary Modernism*, (London: Greenwood Press, 2003), s. 408-412.

¹¹ Kübizm, 20. yüzyılın başında empresyonizme tepki olarak ortaya çıkmış ve daha çok resim alanında kendini göstermiştir Bkz. Paul Poplawski, *a.g.e.*, s. 58-61.

*Dadaizm*¹², *Parnasizm*¹³ *Natüralizm*¹⁴ gibi soyut eğilimlerinin de Arap dünyasında bazı etkiler bıraktığı gözlenmiştir.¹⁵

Temelleri Avrupa ülkelerinde atılmış olan bu modern fikri ekollerin Ürdün edebiyatındaki ilk izleri, kuşkusuz ülkenin İngilizlerin işgali altında olduğu dönemde fark edilmeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından Arap ülkelerinin çoğu yabancı etkisinden sıyrılıp kendi bağımsızlıklarını elde etmeye başladıkları döneme kadar geçen zaman zarfında Batı temelli fikri akımlarına kapılarını açmışlardır.¹⁶ Bu sayede Arap dünyası ve Avrupa arasındaki ilişkilerin boyutu değişmiş ve yeryüzünde o güne kadar belki de çoğu birbirinden bihaber yaşayan toplulukların kaynaşması neticesinde kıtalar arası iletişim ağının alanı çok daha genişlemiştir. Uluslararası haberleşme araçlarının çoğalması ve modern fikri kazanımların gelişmesi ile artık dünya sanki tek bir ülkeymiş gibi algılanır olmuştur. Diğerlerine nazaran daha erken bir dönemde muasır medeniyetler seviyesine ulaşmaya çalışan Mısır, Lübnan, Suriye vb. Arap ülkelerinde görölmeye başlayan Batı kaynaklı bu fikri ve edebi ekoller, Ortadoğu coğrafyası üzerinde bulunan tüm bölge ülkelerine doğru hızla yayılmaya başlamış ve modern Arap düşüncesinin ve dolayısıyla edebiyatının şekillenmesinde sürdürülebilir bir etki bırakmıştır.¹⁷

Batı temelli düşünce sistemleri ve bireysel vizyonlar, Arap insanının sosyal yaşam alanı üzerinde olduğu kadar edebi ve fenni sahada da etkili olmuştur. Avrupa'nın dil teorileri, estetik normları ve bunları ifade etme biçimleri ile kullandıkları modern yazım teknikleri; Arap toplumunda söz sanatları, plastik ve görsel sanatlar ve tabi ki edebi sanatlar üzerinde derin etkiler bırakmıştır.¹⁸ Batı'nın kendi tarihsel seyri dâhilinde doğal olarak şekil

¹² Dadaizm, I. Dünya Savaşı yıllarında başlamış kültürel ve sanatsal bir akımdır. Savaşın barbarlığına, sanat ve sosyal alandaki entelektüel katılığa başkaldırmış, temel felsefesi mantıksızlığı ve var olan sanatsal düzeni reddetmek üzerine kurulmuştur. Bkz. Paul Poplawski, *a.g.e.*, s. 153-158.

¹³ Parnasizm, 1860 yılında Fransa'da şiir türünde ortaya çıkmış bir akımdır. Şiirdeki gerçekçilik diyebileceğimiz parnasizm, bir anlamda realizmle natüralizmin şiirdeki sentezinden oluşmuştur. Bkz. Gerard Manley Hopkins, *The Major Works*, (Oxford: Oxford University Press, 2002), s. 185–186.

¹⁴ Natüralizm ya da diğer adıyla 'Doğalcılık', 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'da doğmuştur. Emile Zola'nın kurucusu olduğu bu akım, hayatı bilimsel bir nesnellikle ele alır ve gerçekliği anlatmada aşırılığı kaçır. Bkz. Paul Poplawski, *a.g.e.*, s. 190-210.

¹⁵ 'Alî el-Muhâfaza, *el-Hareketü 'l-Fikriyye...*, s. 88-98.

¹⁶ *A.e.*, s. 115.

¹⁷ *A.e.*, s. 90.

¹⁸ *A.e.*, s. 90-91.

alan bu ideolojik ekollerin hiçbiri Arap topraklarında Batı'daki gibi tabi ve uzun soluklu bir sürecin sonucunda ortaya çıkmamıştır. Arap topraklarının Batı işgali ile yüzleşmesinden sonra hem Arap toplumunda hem de Arap edebiyatında bir uyanış dönemi başlamış ve Batı'nın ideolojik ekolleri, Arap dünyasında doğunun geleneksel tecrübesiyle harmanlanarak kendine has özellikler kazanmıştır.

Batı'nın pozitif yönleri ile klasik kültürel mirasın iç içe geçtiği bir modernleşme çağının başladığı Arap Nahda (Uyanış) döneminde, Avrupa'da üç ana temel üzerine kurulu romantik, sembolik, realist düşünce sistemleri; Arap dünyasında da edebi ve fikri sahada etkisini kısa sürede ve hızlı bir şekilde göstermeye başlamıştır. Tabi ki bu fikri ekoller; Arap ülkelerinin hiç birinde Ürdün'de de aynı şekilde Batı sömürgeciliği başta olmak üzere toplumsal, siyasi ve kültürel alanda yaşanan olumlu gelişmelerin sürekli sekteye uğraması nedeniyle Avrupa'daki gibi doğal ve ileri düzey bir gelişme kaydedememiştir. Ancak Doğu'nun tarihi ve edebi zenginliğinin Arap aydınının kıvrak zekâsı ile birleşmesi sayesinde zaman zaman Batı'nın dahi kendisinden faydalanacağı Arap romantizmi, Arap sembolizmi, Arap realizmi şeklinde isimlendirebileceğimiz bölgesel edebi ekoller doğmuştur.¹⁹

Avrupa'da temelleri atılan ideolojik fikir ekollerinin Ürdün toplumu üzerindeki belki en bariz etkisi, burjuva sınıfının ve bu sınıfa mensup bireylerin sosyal yaşam şartlarının daha ileri bir seviyeye taşınmış olmasıdır. Herhangi bir yaşamsal kaygısı, maddi sıkıntısı olmayan bu grup; hayatın güzellikleri, doğanın benzersiz manzaraları, eğlence, aşk, tutku gibi toplumsal hayatın sadece olumlu yönleriyle ilgilenmişlerdir. Bu ilgi alanları doğal olarak Ürdün edebiyatının erken dönem ürünlerinde romantizmin ağır basmasına neden olmuştur. Ürdün edebiyatındaki romantizm, Batı'daki gibi insanı ve onun duygusal yönünü merkeze alan bir anlayıştan ziyade toplumsal romantizm olarak anılacak olan konusunu gerçek hayattan alan ancak karakterlerinin tasvirini romantik bir üslupla dile getiren bir anlayışa dönüşecektir. Romantizm ile aynı dönemde bazı yazarlar tarafından sembolizm akımının da tohumlarının ekilmeye başlandığını söylemek yanlış olmaz. Ancak Ürdün edebiyatında sembolizm, kendine müstakil olarak yer bulmaktan daha öte romantik ve realist havanın daha ağırlıklı olduğu metinlerin imalı tasvirlerinde yer bulmuştur. Ürdün edebiyatına en geç giren edebi akım ise; temeli 1930'lu yıllarda atılan özellikle 1960'lı yılların sonlarına doğru kimliğini bulan realizm yani gerçekçilik akımı olmuştur.²⁰

¹⁹ Hâşim Yâğî, *a.g.e.*, s. 116.

²⁰ el-Muhâfaza, *a.g.e.*, s. 88-89.

Realizm akımı da yerini zamanla sosyalist realizme yani toplumcu gerçekçiliğe bırakacak ve bu akımın etkisi günümüze kadar etkisini sürdürecektir.

1.1. Ürdün Hikâyeciliğinde Romantizm Akımı

Romantizm akımının ortaya çıkmasında Avrupa toplumunu sosyal, siyasal ve iktisadi yönden kuşatan Fransız Devrimi'nin payı büyük olsa da bu akımın ilk olarak 18. yy.'da Almanya'da klasizme karşı doğan bir eğilimin (Die Romantik) etkisiyle şekillendiğini belirtmek gerekir. Diğer akımların aksine Fransa'nın dışında gelişen romantizm, Almanya'daki gelişim sürecinden yaklaşık beş yıl sonra İlk defa Mme de Staël (ö.1817)²¹ tarafından Fransa'da telaffuz edilir olmuştur.²² Avrupa toplumlarının devlet otoritesine ve baskıcı geleneksel öğretilerine karşı kişinin bireysel hak ve özgürlüklerini savundukları bu çağda; düşünce özgürlüğü, hürriyet, demokrasi, eşitlik gibi kavramlar, sanatta ve sosyo-politik hayatta önemli hale gelmiştir. Kölelik, milliyetçilik, ulusal bağımsızlık gibi kavramlar üzerinde ciddi tartışmaların yapıldığı bu dönemde gelişen romantizm akımı, tematik yapısını ve poetikasını siyasi devrimlerden ve toplumsal değişimlerden almıştır.²³

Bu bağlamda Montesquieu (ö.1755), Voltaire (ö.1778), Jean-Jacques Rousseau (ö.1778) gibi 'Aydınlanma Çağı'nın düşünürlerinin romantizmin fikri alt yapısını oluşturmada sağladıkları katkı göz ardı edilmemelidir. Bilim ve gerçeklik verilerinden istifade eden bu filozoflar, çağdaşlarının ve kendinden sonra gelecek olan neslin ufkunu fikri ve arzu edilene ulaşabilme yönünden oldukça genişletmişlerdir. Din, devlet, ahlak, hukuk ve gelenek görenek kavramları sorgulanır hale gelmiş, coğrafî keşiflerden sonra dünyanın başka bölgelerinde yaşayan insanların inanç ve medeniyetleri daha iyi tanınıyor ve özellikle Doğu ülkelerinin güzellik ve farklılıklarını tasvir eden egzotizm modası tüm sanat dünyasını sarıp sarmalar olmuştur.²⁴

²¹ Tam adı Anne Louise Germaine Necker olan, daha çok Madame de Stal olarak bilinen Staël –Holstein baronesi, Fransız ve İsveç asıllı edebiyatçı, düşünür ve siyaset kadınıdır. Düşünce tarihinde yeni-klasikçilik ile romantizm arasında köprü kurarak yapıtlarında dönemin Avrupa kültürünün bir özetini sunmuştur. Romantizm kuramcısı olarak edebiyat tarihinde yadsınmaz bir yer edinmiştir. En seçkin aydınların buluştuğu salonuyla da ünlüdür. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. <https://www.britannica.com/biography/Germaine-de-Stael>, (Erişim; 31.03.2019).

²² Prof. Dr. Emel Kefeli, *Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları*, (İstanbul: 3F Yayınevi, 2007), s. 33-34.

²³ *A.e.*, s. 36.

²⁴ Ahmet Kabaklı, *Edebiyat Akımları*, (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2016), s. 46.

Özellikle Türk ve İran toplumlarının başka dinlere mensup insanlara karşı uyguladıkları hoşgörü politikaları Avrupa hiyerarşisine karşı parmakla gösterilir hale gelmiştir.

İnsanı bireysel anlamda yücelten ve ona sonsuz fırsatlar sunan ferdiyetçi anlayış, insanları bir mal gibi alınıp satılabilir bir varlık olarak gören kölelik müessesini yıkmaya çabalamıştır. İşte bu romantik çığ tüm belli belirsiz duygu, arzu, tutku ve eğilimlerin edebi metinler şeklinde dile gelmesini sağlamıştır.²⁵ Avrupa'nın hemen her yerinde varlığını güçlü bir şekilde hissettiren romantizm kavramı, aslında hem bir dönem hem bir tavır hem de duygu tarzını ifade eder. Avrupa'da sosyoloji, psikoloji, felsefe, mantık, sanat, siyasi ve toplumsal oluşumların şekillenmesinde önemli rol oynayan romantizm, edebiyat başta olmak üzere pek çok bilim adamını da etkisi altına almıştır. Batı romantizminde doğu bir mittir, huzur ve anlayışın simgesidir. Batı'nın gözünde doğu, tam bir zıtlıklar beldesidir: Burada en ürkütücü suçlarla en saf masumiyet, en yıkılmaz tabularla en kışkırtıcı ve yasak tutkular, efendilikle kölelik, bireylerin birbiriyle çelişen tezat çift kişilikleri iç içedir.²⁶

Romantizmin en önemli özelliği bireye verdiği değerdir. Romantik anlayış bireyin, kendisinin diğer insanlarla olan ortak yönlerinden daha çok onu diğerlerinden ayıran alamet-i farikaları ile ilgilenir. Duygusal ve ruh çözümlemeleri ön plandadır. Din duygusu da romantikler için önem arz eder. Ancak romantizmin din anlayışı dogmacılıktan öte 'yaşandığı gibi hissedilen bir mistik duygu' olarak idealize edilir. Lirizm, şüphecilik, melankoli ağırlıklı duygusal betimlemeler ve doğa tasvirleri romantizmin olmazsa olmazlarıdır. Ayrıca romantizmin en güçlü besin kaynağı tenakuz yani çelişkili öğelerdir.²⁷ 19. yy.'da yaşanan sanayi devriminin yarattığı koşullar ve sosyal insanın duygu ve düşüncelerinde pozitivizm'in ağır basmaya başlamasıyla romantizm akımı kendi düşsel dünyasını yavaş yavaş gerçekçi bir dünyaya yani realizme bırakmak zorunda kalmıştır.

1919 yılında Mısır'da gerçekleşen devrim sonrası gündeme gelen tam bağımsızlık söylemleri buradan hareketle ana dili Arapça olan diğer komşu ülkelerde de ortak kültürel geleneklere bağlılıktan kurtulup klasik edebi anlayışı da sorgulamak gerektiğini savunan fikir akımlarına sahne olmuştur. İnanç ve değer yargıları irdelenmeye başlanmış, böylece dönem yazarları

²⁵ A. e., s. 47.

²⁶ Jale Parla, *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), s. 14; Suut Kemal Yetkin, *Edebiyatta Akımlar*, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1980), s. 35.

²⁷ Kefeli, a.g.e., s. 38-45.

romantik düşüncenin etkisiyle kocaları tarafından aşağılanıp dövülen, sokağa atılan kadınları; şehveti uğruna servetinden, ailesinden olan kocaların zavallı hallerine hikâyelerinde yer vermeye başlamışlardır. Hikâyede bu romantik hareket 1930'lu ve 1940'lı yıllarda ciddi gelişmeler göstererek özgün metinler ortaya çıkacaktır.²⁸ Bu dönem hikâyeleri, 1920'li yılların öğüt veren, donuk kurgusundan sıyrılacak ve okuyucuya tasviri bol, eşsiz doğa manzaralı ve yoğun duygusal ve psikolojik betimlemelerle süslenmiş anlatılar sunmayı amaç edinecektir.

Modern Arap edebiyatını etkisi altına alan bu romantik hareket, ilk olarak batı dünyasıyla diğer komşularından daha erken kaynaşma imkânı bulan Mısır, Lübnan, Suriye gibi ülkelerde tercüme eserler ve uyarlama metinler aracılığıyla görülmeye başlamıştır. Abdullah Nedîm (ö.1896), Selîm el-Bustânî (ö.1884), Fransis el-Marrâş (ö.1873) gibi yazarların ilkel dönem eserlerinde, Mahmûd Tâhir Lâşin (ö.1954)'in ilk kısa hikâye çalışmalarında geleneksel dil ve edebiyat anlayışına karşı çıkan, sosyo-kültürel gerçekliğin metinlerde yer almaya başladığı ilk romantik izlere rastlanmaktadır. Ancak romantizmin ilk özgün denemeleri Mehcer Edebiyatı'nın temsilcilerinden Cibrân Halîl Cibrân (ö.1931) gibi duayenlerin metinlerinde görülmektedir. Cibrân ile aynı dönemde yaşamış Mısırlı ediplerden Mustafa Lütfî el Menfalûtî (ö.1924) oldukça duygusal içerikli yazılarıyla romantik anlayışın ilk önemli temsilcileri arasında sayılabilir. Mahmûd Teymûr (ö.1973) gibi usta kalemlerin metinleriyle kendi rotasını çizen romantizm akımı Arap edebiyatındaki serüvenini tüm coğrafya ülkelerinin erken dönem edebi eserlerine nüfuz etmeyi başararak sürdürmüştür.²⁹

Modern Ürdün hikâyeciliğinin gelişiminde Batı sömürgeciliğinin etkisiyle toplumda iki farklı şekilde zuhur eden 'Avrupa Burjuvazi' ve 'Arap Burjuvazi' sınıfı önemli rol oynamıştır. Avrupa müfredatına göre açılan modern programlı okullar, cemiyet ve dernekler, matbaa ve gazetecilik alanlarındaki gelişmeler bu iki burjuvazi sınıfına mensup kişilerin bireysel ve toplumsal manada hissettiklerinin ve metinleri aracılığıyla dile getirmeye çalıştıkları kaygılarının farklı şekillerde ortaya çıkmasına olanak sunmuştur. Toplumsal hafıza da köklü bir geçmişe sahip olan klasik anlayış yerini, çağın gereğine uygun modern fikri ekollere olan ihtiyacın bir zorunluluk olduğu

²⁸ Rahmi Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004), s. 27.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Hsu-Ming Teo, *Desert passions: Orientalism and Romance Novels*, (Austin: University of Texas Press, 2013); Ahmed Heykel, *Tetavvuru'l-Edebi'l-Hadîs fî-Mısr*, (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1978); Hâşim Yâğî, *en-Nakdu'l-Edebu'l-Hadîs fî-Lübnân*, (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1968).

temeline dayanan yeni bir anlayışa bırakmıştır. Bu anlayışın temelinde insan hakları, özgürlük, kadının toplumsal konumu gibi temalar yatmaktadır. Dolayısıyla toplumun hemen her kesimi, Batı romantizminin rüzgârına kapılmış ve modern Ürdün hikâyeciliğinin erken dönem eserleri de bu romantik havanın etkisi altında şekillenmeye başlamıştır.

Ürdün ve Filistin hikâyeciliğinin kurucusu olarak özellikle Rus edebiyatından yaptığı tercümeleri ile tanınan Halîl Beydes gösterilmiştir. Halîl Beydes'in 'en-Nefâ'isu'l-'Asriyye' adlı dergisinde çağdaşı meslektaşlarının da katkılarıyla yayınladıkları hikâye koleksiyonları romantik dokularıyla türün ilk örnekleri olma özelliğini taşımaktadır. Beydes'in ilk hikâye koleksiyonu olan *Mesârihu'l-'Ezhân* (1924)'da özellikle Filistin toplumundaki bireylere zorla yüklenen farklı kimlikli simaların romantik tasvirine rastlarız. Beydes, bu koleksiyondaki romantik vurgusunu; birden fazla hikâyesinde kocalarını aldatan ya da sapkın duygu ve düşünceleriyle bize tanıttığı kadın karakterler etrafında şekillendirirken şeref ve onuruyla öne çıkan kadın karakterleri işlemeyi de ihmal etmez. Koleksiyonunun belki geneline hâkim olan bu durum, Beydes'in özellikle evlilik kurumuna karşı eleştirel bir duruş sergilediğini göstermektedir. Beydes'in geçmişe yönelik gözlemleri oldukça kuvvetlidir. Bunun yanı sıra yakın geleceğe dair tespitleri ise ne kadar ileri görüşlü fikirlere sahip olduğunu ispatlar niteliktedir. Yazarın hikâyelerinde, yakın tarihte ve şu an hali hazırda toplumda şekillenen burjuvazi sınıfının kaygıları da romantik bir gözlemlerle oldukça başarılı bir şekilde dile getirilmiştir.³⁰

Beydes'in *Mesârihu'l-'Ezhân* koleksiyonunda, özellikle evli kadın karakterlerin romantik tasvirleri dikkat çeker. Bu kadınların birçoğu Yunan mitolojisindeki tanrıça mitleri ile özdeşleştirilmiştir. Böylece bu karakterlere efsanevi birer kimlik kazandırılmak istenmiş ve bu sayede yazar yaşadığı dönem itibariyle kadının toplumsal konumuna dair bu kadın karakterler üzerine giydirdiği bireysel düşüncelerini romantik eksenli göndermeler yaparak iletmeye çabalamıştır. Beydes'in kadın karakterlerinin çoğunu burjuvazi sınıfına mensup evli kadınlar oluşturur. Yazar; aldatma, yalancılık, dırıldır etme gibi olumsuz ithamlarda bulunduğu bu kadınların suçluluklarının nedenini yine aynı sınıfa mensup olan kocalarının ihmalkâr ve sabit fikirli

³⁰ Nâsiruddîn el-Esed, *Halîl Beydes Râ'idu'l-Kıssati'l-'Arabîyyeti'l-Hadis fi'l-Filistîn*, (Kâhire: Ma'hedi'l-Dirâsâti'l-'Âliye, 1923), s. 34-78; Nâsiruddîn el-Esed, *Muhâderât fi'l-İtticâhâti'l-Hadis fi Filistîn ve'l-Urdun*, (Kâhire: Ma'hedi'l-Dirâsâti'l-'Âliye, 1977), s. 93; Nâsiruddîn el-Esed, *Muhâderât 'an Halîl Beydes*, (Kâhire: Dâru's-Sekafe, 1963), s. 143.

görüşlerine bağlar.³¹ Beydes'in bu koleksiyondaki romantik tasvirleri, kadının toplumsal konumu ve ataerkil Arap toplumunun kadına karşı olan sığ bakiş açısının doğurduğu acınası sonuçları üzerine yoğunlaşmıştır.

Ürdün edebiyatında romantik akımın en önemli kadın temsilcisi Semîra 'Azzâm (ö.1967)'dir. Çağdaşı pek çok kadın yazar belki 'Azzâm'dan daha çok eser vermişlerdir ancak bunlardan belki bir kaçı yazarın seviyesine yaklaşabilmiştir.³² Hikâyelerindeki romantik doku, uluslararası edebi platformlarca kabul görmüş kendine has özellikler taşımaktadır. Eserlerinde geçmişî derinlemesine idealize etmesi, yaygın olan karamsar ve kasvetli havayı daha da arttırmıştır. Yazarın hikâyelerinin çoğundaki yıkıcı öfke, kahramanların iyi niyetten doğan donkişotvari işler yapmalarına ve nihayetinde kendi sonlarını getirecek işlere girişmelerine neden olur. Konularının çoğunu romantik ekseninde seçen 'Azzâm' da çatışma, her zaman duyarlı bir karakter ile asla bir şeyleri kabullenmeyen ve değişime açık olmayan bir başka karakter arasında travmatik ve senktretik bir bağlamda sunulur. Yazar çoğu kez okuyucusuna kadın gözûyle bakılan mantıklı bir hikâye sunmada oldukça başarılıdır. Hikâye kurgusunun belli bir zamanda ve mekânda veya belirli toplumsal geleneklerle sınırlandırılmış olması, yazarın içine kapanık dünyasının gizemli ihtimallerine karşı daha fazla merak uyandırmaktadır. Böylece bazı hikâyelerdeki önemli durumları, gerçek ve mantığın çok daha ötesinde düş ve hayal dünyasının zenginliği içerisinde algılamamıza yardımcı olmaktadır. 'Azzâm'ın hikâyelerinde okuyucuyu içine çeken bu gerçeküstü merak, bazen yazarın şiirsel dili ve ince ayrıntıları duyarlı bir biçimde betimlemesiyle daha da artmaktadır.³³

Yazarın hikâyelerindeki kadın kahramanlar, güçlü bir idealizm ile donatıldıklarından ayrıca dikkat çekerler. Bu tasvir onları toplumda başta erkekler olmak üzere diğer fertlerden ayırır. Kadın karakterler duyarlılıklarının yanı sıra saf ve çabuk kırılabilen kimselerdir. Elleriindeki tek silah güçlü idealizmlerine sarılıp toplumun çürümüş değerlerine ve ataerkil zihniyete karşı koymaya çalışmalarıdır. 'Azzâm'ın romantizmini en yoğun ve derinlemesine hissettiğimiz özelliklikle kadın başta olmak üzere, Filistin milliyetçiliği, sosyal sınıf çatışmaları gibi toplumsal konuların

³¹ Halîl Beydes, *Mesârihu'l-'Ezhân*, (Kahire: İlyâs Antûn İlyâs Matba'atu'l-'Asriyye bi-Mısır, 1924), s. 171.

³² K. Piselli, "Semira Azzam: Author's Works and Vision", *International Journal of Middle East Studies*, c. I, S. XX, (1988), s. 93-100.

³³ Sabry Hafez, "Modern Arabic Short Story", *Modern Arabic Literature*, ed.. M.M. Badawi, (Cambridge: 1992), s. 297-298.

işlendiği en önemli hikâye koleksiyonları arasında *Eşyâ' Sağîra*(1954), *ez-Zallu'l-Kebîr*(1956), *es-Sâ'a ve'l-İnsân*(1963), *Esdâ'*(1997) sayılabilir.

'Azzâm'ın hikâyeleri kısa hikâyenin teknik kurgusu ve düzeni açısından da akla ve mantığa en uygun şekilde tasarlanmış metinlerdir. Olaylar ve karakterler gerçek hayattan alınmış kişilerdir ve hepsinin genel özelliği derin bir karamsarlığa boğulmuş olmalarıdır. Yazarın romantizmi belki de Arap romantizminin yakın bir gelecekte öz kimliğinin çizgisini belirleyecek olan 'gerçek olayların romantik tasviri' şekline dönüşmesinin ön gösterimi mahiyetindedir.³⁴ Çünkü onun kurgusu tamamen gerçektir, hayallerden tamamen uzaktır, öyle ki kahramanlarının iç monologlarında dillendirdiği duygusal çözümlerinde bile romantizmin hayal ve düş dünyasına yer yoktur. Kahramanları gerçek hayatın zorluklarından ve gerçek acılardan beslenir.

'Azzâm'ın *Eşyâ' Sağîra* adlı koleksiyonunda yer alan '*Ukbu'l-Sîcâra* adlı hikâyesinde sefaletin tam anlamıyla dibine vuran bir aileyi tasvir eden yazar; ailenin yoksulluk derecesini, sıradan insanların günlük bir yemek öğünlerinin sonunda çöpe sıyrılmak üzere bıraktıkları kırıntılara benzetmiştir. '*Ala'd-Derb* adındaki bir başka hikâyede ise; toz pembe hayallerle cicim aylarını geçiren yeni evli bir çiftin kısa süre sonra gerçek hayatın zorluklarıyla baş başa kalıp omuzlarına yüklenen ağır sorumlukların altında ezilişlerini tasvir etmektedir. İşte yazarın bu hikâyeleri hayatın ta kendisidir ancak onun tasvir gücü derin bir romantizmle yoğrulmuştur. *Nâfih ed-Devâlib* adındaki bir diğer hikâyede; yaşamın kasvetli havasının en şiddetli şekilde açığa çıktığını söylemek mümkündür. Oto sanayide üç kuruş paraya çalışan ve bu kazançla koca bir ailenin yükü boynuna asılmış genç bir adamın dramına şahitlik ettiğimiz hikâyenin umutsuz kurgusu okuyucuyu 'yok artık' dedirtecek kadardır. Hayatın ağır yükü altında ezilen genç çareyi çalıştığı yerden para çalmakta ve hilekârlığa başvurmakta arar. Başlangıçta vicdanı rahatsız olan genç adam, zamanla kaderin ona yüklediklerinin başka çare bırakmadığına ve işlediği suçların doğal bir netice olduğuna kendisini ikna etmesiyle yaşadığı haklı gururuyla baş başa kalacaktır.³⁵ 'Azzâm'ın kurgusundaki bu kötümserlik olayların gerçek hayattan beslenmesinden olsa gerek okuyucuyu daima umutsuz bir sona götürür. Yazarın hikâyelerinde mahir bir elin kaleminden çıkmış olaylar silsilesi, okuyucunun gözleri önünde sergilenen gerçek kesitler gibidir. Hikâyelerdeki bu gerçekçi atmosfer, yazarın romantik vurgusunu daha kolay anlaşılır hale getirir.

³⁴ Hâşim Yâğî, *a.g.e.*, s. 161.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Semîra 'Azzâm, *Eşyâ' Sağîra*, (Beirut:Dâru'l-'Avde, 1982).

Koleksiyondaki tüm hikâyeler, okuyucusunu kendi iç sesiyle bir hesaplaşmanın ortasında bırakarak son bulur.

Ürdün edebiyatında romantik akımın bir diğer erken dönem temsilcilerinden biri de Muhammed Subhî Ebû Ğanîme'dir. Yazarın *Eĝâni'l-Leyl* (1922) adlı koleksiyonu Ürdün edebiyatının içerik yönünden ilk özgün hikâye koleksiyonu olarak kabul edilir. Romantizm akımı yönünden de kendine özgü özellikler taşıyan eser, teknik yönden kısa hikâye ile makale arası bir yerdedir. Ahlaki ve sosyal içerikli öğelerin ağır bastığı metin, Fransız ihtilali sonrası önce Suriye halkının ardından tüm Arap ırkının akıttığı gözyaşını donuk bir kurguyla ancak adeta Arap insanının benzer yaralarına adeta tuz basan bir romantik tasvirle işlemiştir.³⁶

Öte yandan, Ürdün hikâyeciliğinin kurucularından biri kabul edilen ve Mısırlı yazar Mahmûd Teymûr'un izinden giden Mahmûd Seyfeddîn el-Îrânî'nin, Teymûr'dan daha fazla batıya ve batı romantizmine yer verdiği kabul edilmektedir. Bazılarına göre Îrânî, kendi hikâye tarzının duayenidir. İlk hikâye koleksiyonu olan *Evvelu 'ş-Şavt* (1937)'da sosyal farklılıklar ve bir insanı diğerinden ayıran sınıf çatışmalarına odaklanan yazar, aynı zamanda ülkenin geri kalmışlığına neden olan engelleri ve toplumun yeniden şekillendirilmesine engel olan sosyal hastalıkları romantizm penceresinden değerlendirmeye tabi tutmuştur. Îrânî'nin bu alandaki diğer çalışmalarını da *Me'a'n-Nâs* (1955), *Metâ Yentehi'l-Leyl* (1963), *Esâbi'u fi'z-Zelâm* (1972) şeklinde sıralamak mümkündür.³⁷

Îrânî, hikâyelerinde pek çok canlı karakter yaratmıştır. Böylelikle okuyucusuna yazarın gerçek hayatta da etrafının benzeri insanlarla dolu olduğu izlenimini verir. Yazarın hikâye kurgusunda özellikle sosyalist bir tavır takındığı gözlerden kaçmamaktadır. *Evvelu 'ş-Şavt* adlı hikâye koleksiyonunda zaman zaman iştiraki gerçekçiliğe meyil eden kurgulara yer veren yazarın, her bir metin kendi bütünsel yapısı içinde değerlendirildiğinde romantizmin çizdiği çerçevenin çok da fazla dışına çıkmadığı aşikârdır. Koleksiyonda yer alan *İhtimâlu'l-Hayât* adlı hikâye konusu itibariyle insanın akla bakış açısı ve sevgi kavramını tanımlamadaki gücü sayesinde buram buram romantizm kokan bir metne dönüşmüştür. Bir başka hikâye olan *Sehâbetun ve Merret*'te ise; dildade bir kahramanın bir yandan yaşadığı trajediyi gizlemek adına yakındığı masum ve marur yüzü diğer yandan kendisini sorumsuz ve vurdumduymaz olarak niteleyen

³⁶ Hâşim Yâĝi, *a.g.e.*, s. 141-142.

³⁷ Yazıcı, *The Short Story...*, s. 107-108.

kimselere karşı takındığı suçlayıcı ve sert tavrı, romantizm zıtlık anlayışına yaraşır bir biçimde işlenmiştir.³⁸

Yazarın yine aynı koleksiyonda yer alan bir başka hikâyesi Nidâ'ul-Beden adlı hikâyesindeki romantizm çılgık çılgığa bağırır cinstendir. Kadın ve erkek başkahramanın hayat verdiği hikâyede; iki cinsin kişisel arzularına ulaşmaya çalışırken hissettirdikleri fırsatçılık duygusu, egoizm derecesine varan bireysel menfaatler üzerine hayatlarını inşa eden bu bireylerin suizanlıklarıyla örülü duygusal tasvirler İrânî'nin romantizmini doruk noktasına taşıyan en belirgin kanıtlardır. Hikâyenin başkahramanlarından olan bir anne ve kızı arasında geçen duygusal betimlemeler oldukça dikkat çeker. Anne ve kızın yolda birlikte yürüdükleri esnada sokaktan geçen karşı cinsin bakışlarının genç kızda yoğunlaşması üzerine annenin ruhsal çözümlemelerini iç monologlarla dile getiren yazarın romantik kurgusu ilgi çekicidir. Yoldan geçen erkeklerin kendine değil de kızına bakmaları üzerine aralarındaki yaş farkına ve kan bağına rağmen bu durumdan rahatsızlık duyan annenin duygusal gelgitleri ilginçtir. Kızının güzelliğinin asıl sahibinin kendisi olmasına rağmen belki kocası dâhil tüm erkeklerin artık ona değil de yanındaki genç kızına ilgi göstermelerini çekemeyen ve karşı cinsin nazarında artık görünmez bir varlığa dönüşen bu kadın üzülmekten kendini alamayacaktır. Nihayetinde hissettiklerinin yanlış ve anlamsız duygular olduğuna dair ipuçlarına rastladığımız metinde, annenin kızı ile arasında giren bu duygusal sarsıntının temelinde yatan gerçekler satır aralarına derinlemesine bakıldığında kendiliğinden ortaya çıkar. Annenin hissettiği duyguların karşı koyamayacağı şekilde gerçek olduğunu kendi kendine itiraf etmesi fazla uzun sürmez.³⁹ Hikâyeye can veren aile bireyleri arasındaki ilişkinin boyutu bencillik üzerine kurgulandığından bu romantik vurguyu var eden bu çelişkili tasviri anlamak aslında o kadar da zor değildir.

1948 yılında İsrail devletinin kuruluşunu ilan etmesinin ardından Filistin'de yaşayan aydın sınıfın büyük bir çoğunluğu Ürdün'e göç etmek zorunda kalmışlardır. 1950 yılında Batı ve Doğu Şeria'nın Ürdün bayrağı altında birleşmesi sonucu aynı yılın Nisan ayında yapılan parlamento seçimleri sonrası Filistin kökenliler ve Ürdünlüler arasında siyasi hayatın yanı sıra sosyal ve kültürel anlamda da daha ciddi bir kaynaşma ortamı doğmuştur. Ürdün hikâyeciliğinin erken dönem romantik yazarlarının mirasını devir alacak olan bu aydın sınıf, yeni geldikleri ülkede meslektaşları ile beraber ortak bir edebiyatın temellerini atacaklardır. Bu bağlamda 1948

³⁸ Hâşim Yâğî, *a.g.e.*, s. 143.

³⁹ *A.e.*, s. 145.

yılı sonrası 1967 yılına kadar yazılan hikâye ve romanlarda ciddi bir artış gözlenmiş, yazarlarda toplumsal konulara karşı bir duyarlılık hissi ağır basmış olsa da metinlerinde romantizmin etkisinden kurtulamadıkları dikkat çekmiştir. Filistin ile sınır komşusu olan Ürdünlü edipler –hatta birçoğu aslen Filistinli olanlar- yanı başlarında yaşayan halkın acılarına duyarsız kalamamış dolayısıyla da bu dönemden sonra Ürdün edebiyatında yazılan hikâyelerde toplumcu romantik bir kurgunun hâkim olduğu gözlenmiştir.

Filistin'in Yafa şehrinde doğan Muhammed Edîb el-Âmirî (ö.1978), edebi hayatının büyük bir kısmını Ürdün'de geçirmiştir. Yazarın *Şu'â'u'n-Nûr ve Kısâsu'l-Uhrâ* (1953) adlı koleksiyonu, kurgu yönünden toplumsal içeriğin ağır bastığı üslup yönünden ise romantizmin etkisinde kalmaya devam ettiği yeni dönem hikâyelerin ilk örnekleri arasında kabul edilebilir. Yukarıda zikri geçen koleksiyonda yer alan hikâyelerin beş tanesi tercüme iken diğer beş tanesi yazarın kendi kaleminden çıkmıştır. Yazarın hikâyeleri, daha önce elinde derlediği bazı notlar ve metinleri bir araya getirme suretiyle aklında şekillendirdiği kurgulardan ibarettir. Hikâyelerin büyük bir kısmı konularını Filistin halkının yaşadığı trajedilerden alırken metinlerdeki üslup romantizmden derin izler taşır. Koleksiyonun tamamında yazar, okuyucusuna zaten bildiği gerçeklerden, gündelik yaşamdan, geçmişte yaşanmış meşhur tarihi olaylardan veya güncel toplumsal meselelerden bahseder.⁴⁰ Âmirî'nin metinleri, ilk defa hikâye yazmayı deneyecek olan bir kimseye basamak basamak zaman, mekân, kişiler, olay örgüsü gibi kısa hikâye türünün teknik özelliklerini akıcı ve eğitsel bir şekilde anlatan ders notları gibidir. Yazarın hikâyeleri, toplumsal tabakalardan, sosyal sınıf çatışmalarından ve bu nitel gruplar arasındaki birbirleriyle bağlantılı ilişkilerden bahseder. Özellikle zikri geçen koleksiyonda yer alan hikâyeler, bir halkanın zincirleri gibi birbiriyle ilintili ve birbirlerinin eksikliklerini tamamlar niteliktedir. Aynı zamanda hikâyelerin kahramanlarının davranış biçimleri ve duygusal tasvirleri de belli bir düzen içerisinde romantik kurgunun dokusuna uygun biçimde işlenmiştir.

Âmirî'nin zikri geçen koleksiyonda yer alan *Serâ ve Şeref* adlı hikâyesinin başkahramanı olan Bedia'nın ruhsal ve psikolojik tahlilleri, kahramanın duygusal değişimleri üzerinden romantik bir sentezle okuyucunun beğenisine sunulanların arasında belki en dikkat çekici olanıdır. Yazarın koleksiyonunun geneline hâkim olan romantik tasvirinin hikâye kahramanlarının duygu durumlarından yararlanılarak dile getirildiğini gözlemlemek zor değildir. Koleksiyona adını veren *Şu'â'u'n-Nûr*'da da bu

⁴⁰ A.e., s. 156.

durum aynıdır. Metin, romantizmin zıtlık anlayışına yaraşır bir anlayışla zengin-fakir çatışmasını konu edinir. Fakir tabakanın sarf ettiği insanüstü çabaya ve çok çalışmalarına karşın zengin tabakanın kendilerine layık gördüğü üç kuruşluk azıkla geçinmek zorunda kalmaları, varlıklı zümrenin yoksulların emeğini insafsızca sömürüp hiç hak etmedikleri bir karşılıkla cevap vermeleri yazarın usta kaleminden çıkan satır başlıklarından sadece bir kaçıdır. Daha önce zengin bir aileye mensup olan bir annenin hali hazırda kızı ve oğluyla beraber mütevazı bir hayat yaşamaya çabalamalarını konu edinen yazar, annenin eski ve yeni hayatı arasındaki duygusal tahlillerinden ve davranış biçimlerinden beslenerek şekillendirdiği metinsel kurguda zengin fakir ayrımı, sosyal sınıf çatışması gibi konulara romantik bir ima ile temas etmeye çalışmıştır.⁴¹ Yazarın koleksiyonunda geçen hikâyelerinin çoğunda başkahramanlarını kadın karakterlerden seçmesi tesadüfî değildir. Değişen toplum düzeninde kadınların varlığının göz ardı edilmemesi gerektiğini unutmayan yazar, gerçek olaylardan esinlenerek şekillendirdiği hikâyelerinde; düşüncelerini romantizmin gücünden yararlanarak metinlerinin satır aralarına ustaca yerleştirmiştir.

'Abdulhamîd Yâsîn (ö.1975)'in Amman'da yayınladığı '*Aşr Akâsîs Musavvira* (1959) adlı hikâye koleksiyonu da toplumsal romantizmden izler taşıyan bir diğer örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Beş tanesi tercüme beş tanesi telif olmak üzere on hikâyeden oluşan koleksiyon hakkında kitabın önsözünde bazı bilgiler veren yazar, her bir hikâyenin kendi başına bir mesajı olduğundan söz etmiştir. '*İdu'l-Feylesuf* adlı hikâyede insanlardan uzak bir yaşam tercih eden ve ciddi şekilde özgüven eksikliği duyan bir kimsenin duygusal bunalımı anlatılmıştır. Kendi kurguladığı hayali bir dünyada yaşayan başkahraman gerçek dünyada olup bitenden mümkün olduğunca uzak durma gayreti içerisinde. Yazarın romantik kurgusunun felsefik bir yorumla birleştiği metinde, kahramanın kendi gerçeküstü dünyasında şekillendirdiği, gerçekliğine ve doğruluğuna inandığı tüm düşünceleri ve davranışları akla ve mantığa uygun olmaktan çok uzaktır. '*Abesu'l-Akdâr* adlı hikâyede ise; yazarın romantik tasviri baba ve oğul sevgisi üzerine kurgulanmıştır. Oğul hasta olan babanın çocuğuna yardım etmek amacıyla işçi arkadaşlarından yardım istemesi ile başlayan hikâyeye, kötü niyetli insanların müdahaleleri sonucunda tek vücut olmaya çalışan işçilerin arkadaşlarına yardım etmekten çok zararlarının dokunmasıyla son bulur gibiyken durum toparlanacaktır. Hikâyenin okuyucuyu bir an yanıltan gerçek olmaktan uzak sonu bir anda ustaca bir manevrayla olumlu yönde

⁴¹ A.e., s. 157.

değiştirilmiştir.⁴² Koleksiyonun geneline baktığımızda Yâsîn'in romantik tasvirlerinin ağır bastığı bu metinleri, toplumda var olan bazı olumsuz karakterlere karşı eleştirel bir mesaj taşımaktadır.

Nebîl Hûrî (ö.2002)'nin teknik yönden kısa hikâyeden ziyade makale üslubunda kaleme aldığı *Kufr* (1956) adlı hikâyeye koleksiyonunda yer alan tüm hikâyeler Filistin meselesi etrafında şekillenmiştir Her bir hikâyenin başkahramanı bir Filistinlidir ve bu karakterlerin yaşadığı duygu durumları ve ruh çözümlenmeleri karamsar ve melankolik bir tasvirle dile getirilmiştir. Hûrî'nin koleksiyonunda yer alan hikâyeler, yıkık dökük evler, üstsüz başsız oyuncaksız kalmış çocuklar, gözü yaşlı anneler ve toplama kamplarının uzun kuyruklarında rızık bekleyen babalar gibi çoğu üzgün insan manzaraları ile dolup taşmaktadır. Yazar, hikâyelerini sanki kendi yaşamışçasına derin bir hissiyatla anlatmaktadır. Filistin insanının yaşadığı hezimet karşısında geliştirdiğı psikolojik ve duygusal durumu yazarın romantik kurgusu sayesinde okuyucusuna da tam olarak hissettirilebilmiştir. Yazarın koleksiyonda yarattığı romantik vurgusu daha çok nefret duygusu etrafında şekillenmiştir, ayrıca metinlerde kullanılan üslup da romantizmin bütün mitlerini içinde barındırır mahiyettedir.⁴³

Bu dönemde Ürdün edebiyatında romantizm akımının önemli isimlerinin başında *Hallî Seyf Yekûl* (1956), *'A'id ilâ'l-Meydân* (1961) ve *Hikâyeye Cedîde* (1974) gibi koleksiyonları ile meşhur olan 'Îsâ en-Nâ'ûrî (ö.1985) gelmektedir. Yazarın koleksiyonlarında yer alan hikâyelerin hemen hepsi Filistin meselesi üzerine yoğunlaşmıştır. Nâ'ûrî'nin özellikle 1940'li ve 50'li yıllarda yayınladığı hikâyeye koleksiyonlarında toplumsal meseleleri biraz kenara süpürüp daha çok bireylerin duygusal ve ahlaki sorunları üzerine yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Hikâyelerindeki gerçekçi kurguyu tamamen kaybetmemekle beraber romantik vurgusunda orta ve alt tabakaya mensup insanların duygusal tasvirleri ağır basmıştır. Nâ'ûrî'nin derin romantizminin altında artık çürümeye yüz tutmuş değerlerden sıyrılıp kadının toplumsal hayatta erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğı, Avrupalı burjuvazi sınıfı ile yerel halk tabakalarının yaşam tarzı arasındaki uçurum farkların toplumun sosyal sınıfları üzerinde yarattığı olumsuz etkileri dile getirdiğı toplumsal gerçeklik yatmaktadır.⁴⁴

Toplumsal romantizmin Ürdün edebiyatında evrimini tamamlayıp yerini realizme bıraktığı yeni bir dönem aralanmıştır. Bu dönemde romantizm ile

⁴² A.e., s. 151.

⁴³ A.e., s. 154.

⁴⁴ Hafez, *Modern...*, s. 296.

realizm arası geçiş döneminde bocalayan ve romantizmi kendi dünyasında şekillendirdiği formda bize sunan *Muğâmerâtun Tâ'ibetun* (1966), *Kısas min Beledî* (1975) gibi hikâye koleksiyonların sahibi Husnî Ferîz (ö.1990) karşımıza çıkar. Yazarın Amman'da yayınladığı *Mecmû'a Akâsîs ve Nakdât* (1955) adlı koleksiyonu daha çok hayali kurgularla bezenmiş hatırat üslubunda kaleme alınmıştır. Yazar hikâye kahramanlarının yakaza halinde gördükleri hayal ile gerçek arasında seyreden duygu ve düşüncelerini yansıtmaya çabalamıştır. Sosyal ve kişisel ilişkilerin boyutu, bireyler arası iletişim ve davranış biçimleri yazarın kendi dimağında geliştirdiği haliyle ve yoğun bir romantik yorumla aktarılmıştır. Hikâyelerinin ana fikri, yazarın kendi kişisel bakış açısından ve hayat görüşünden süzerek sunduğu eleştirilerine dayanır. Karakterlerine giydirdiği ön yargıları ve her şeyin hep kötü tarafını görme arzusu okuyucunun gözünden kaçmaz. Koleksiyonda yer alan hikâyelerden biri olan *Mecnûn*, bir hikâye anlatmaktan çok yazarın derin teamüllerinin yoğun bir şekilde okuyucuya aktarılması şeklindedir. Okur ilk başta yazarın tam olarak nasıl bir hikâye anlatmak istediğini anlayamasa da metin; imalarla dolu üslubu, derin düşünce aktarımı ve zekice kurgulanmış psikolojik tasvirleri sayesinde okuyucusunu romantizmin doruklarına çıkarmayı başarmıştır.⁴⁵

1.2. Ürdün Hikâyeciliğinde Sembolizm Akımı

Sembolizm akımı, düş ve gizemi hayattan çıkararak pozitivizme, doğanın sadece dış görünüşüne aldanarak natüralizme ve mutlak saadeti sükûta arayan, hissetmekten korkan parnasizme karşı bir tepki olarak doğmuştur. Daha çok şiirde kullanılan bu akım, gerçeklikle tüm bağların kesilmesinden sonra ancak mutlak sonsuzluğa geçilebileceğini ve bunun ancak sembolik bir anlayışla mümkün olabileceğini savunur. İlk olarak 1880'li yıllarda bir grup şair tarafından temelleri atılan sembolizm kozmopolit bir edebi harekettir. Geliştiği ortamda görülen gerçekliğin ardından başka bir gerçeklik yattığına inanan sembolistler, bu gerçeklere farklı bir bakış açısıyla ulaşabileceğini ve bunu yaparken sezgisel yaklaşımların büyük bir önemi olduğuna vurgu yaparlar.⁴⁶

1980'li yıllarda realist temelli fikri akımların hem toplum hem de aydın kesim üzerinde bir bezginlik yaratmaya başladığı görülmektedir. Fizikötesi mefhumlar yeniden can buluyor, ruhun varlığı ve sezgilerin yaratıcısına olan

⁴⁵ Hâlid el-Kerâkî, *er-Rivâye fi'l-Urdun*, (Ammân: Ürdün Üniversitesi Yayınları, 1982), s. 77.

⁴⁶ Kefeli, *a.g.e.*, s.59.

merak daha da artarak maddeden daha üstün bir varlığın olduğuna inanılıyordu. Böylece sanatın her dalında gövdeden ruha, maddeden manaya, kalıptan öze doğru bir anlayış hâkim olmaya başlamıştır. Sembolik sanatçıların metinleri, karanlık içgüdülerden, anlatılması güç taşkınlıklardan beslenmiş ve sırlarla dolu ifadelerle yüklü bir dünya yaratmıştır. Sembolistlere göre, bir duygu veya düşünce ancak bugüne kadar hiç ifade edilmemiş bir biçimde dile getirilmekle gayesine ulaşabilir ve bu yüzden de sembolizm; kendi kavşak noktalarını, ince bir zekâ süzgecinden geçirerek alışılmışın dışında bir anlayışla belirlemeye çabalamalıdır.⁴⁷

Temel prensipleri 1886 yılında Jean Moréas tarafından Figaro adlı bir gazetenin edebiyat ekinde bir beyanname ile yayınlanan sembolizm akımının başlangıç noktası, Baudelaire tarafından belirlenmiştir. Ancak kaynakları yönünden değerlendirecek olursak sembolizm akımının tarihi Alfred de Vigny ve Shakespeare gibi sanatçıların yaşadığı dönem kadar eskiye dayanır. Sembolizmin öncüleri, kelimelerle tarifi mümkün olmayan bir dil yaratan Lamartine, kötülük kavramını derinlemesine tasvir etmedeki gücüyle Victor Hugo, nesre mısraların ritmini katan Bertrand gibi duayenlere çok şey borçlu olduklarını ifade ederler.⁴⁸ Sembolist anlayışın şekillenmesinde temelleri hemen hemen aynı dönemlerde atılan felsefi ve psikolojik düşünce sistemlerinin kurucu önderlerinin de büyük tesiri olduğunu belirtmek gerekir.

Belli belirsiz görülenin betimlenemeyeceğine, idrak edilemeyen ve anlatılamayanın tercüme edilemeyeceğine inanan sembolistler, açıkça dile getirilemeyenlerin telkin edilebileceğini söylerler. Sembolizmin belki de en büyük keşfi sanatçıya telkin edebilme yetisini kazandırmış olmasıdır. Dünyada her şeyi bir sembol ve hiyeroglif karakter olarak algılayan sembolistlere göre mananın sırrını çözebilme yeteneğine sahip olan bir kişi sezgilerinden yararlanarak meramını, kapalı olana açıklayıcı bir çerçeve kazandırmak suretiyle telkin edebilir. Doğayı beş duyu organıyla algıladığımız şekliyle metne aktarabilme fikri de sembolizmin önemli görüşlerinden biridir.⁴⁹

Milli edebiyatların yabancı tesirine açılması gerektiğini ilk olarak dile getirenler de Fransız sembolistler olmuştur. Onlara göre, milli edebi ürünleri sınırlayan duvarların ötesine neler olup bittiğini merak etmek ve fikri alışverişten doğan karşılıklı etkiler kozmopolit bir yapıda olan sembolizm

⁴⁷ Kabaklı, *a.g.e.*, s. 94-95.

⁴⁸ Kefeli, *a.g.e.*, s. 61.

⁴⁹ *A.e.*, s. 63.

akımının en önemli özellikleri arasındadır. Sembolistlerin bu görüşü sayesinde edebiyat alanında uluslararası etkileşim ve paylaşımlar artarak kültürler arası bir kaynaşma doğmuş ve milli edebiyatların gelişimi sağlanmıştır.⁵⁰

Modern Arap edebiyatında sembolizmin temelleri özellikle Fransız yazarların etkisinde kalan Mısırlı şairler tarafından atılmıştır demek yanlış olmayacaktır. Daha çok şiirde görülen sembolizm akımı, modern Arap edebiyatında nesir türündeki metinlerde şiire oranla daha az karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak Ahmet Şevki (ö.1932), Mahmûd Tâhâ (ö.1985), Nâzik el-Melâ'ike (ö.2007) gibi meşhur yazarların metinlerinde karşımıza çıkan sembolizm, nesir türü eserlerde daha çok metaforlarla süslenmiş tasvirlerde ya da iğneleyici bir üslupla ima edilen tabirlerde ifade bulmuştur diyebiliriz. Mısır, Lübnan, Suriye gibi batı kaynaklı edebi ekollerle çok daha erken bir dönemde tanışan ülkelere oranla Ürdün'de sembolizmin gelişimi çok daha yavaş ve seyrek bir seyir izlemiştir. Daha çok melankoli ve karamsarlığın hâkim olduğu, anlaşılması güç ideolojik fikirlerin anlatıldığı hikâyelerde sembolizmin ağırlığını görmek mümkündür. Ürdün edebiyatında romantizm ile hemen hemen aynı dönemlerde zuhur eden ve Batı edebiyatlarındaki anlamıyla tam olarak sembolist diye değerlendirebileceğimiz yazarların sayısı oldukça azdır.

Filistin ve İsrail arasında yaşanan siyasi olaylardan nasibini alan Ürdün edebiyatında ilk sembolik hikâyelerin varlığına 1940'lı yıllarda rastlamak mümkündür. Ürdün edebiyatında sembolizmin ilk örnekleri diyebileceğimiz hayvanların konuşturulduğu hikâyelerden ilki; 'Abdurrezzâk el-Hamûd(ö.1988?)'un *Sa'leb ve Dab' ve Himâr(1942?)* adlı hikâyesidir. Diğer hikâye ise; Edîb 'Abbâsî (ö.1997)'ın *Beyne Cedyu ve Ummuhu(1987)* adlı hikâyesidir. Bu iki eserde de; Ibn Mukaffa (ö.- m.s.759) 'nın Arapçaya kazandırdığı klasiklerden *Kelîle Dimne*'nin etkisi görülmektedir. Sembolizmin hâkim olduğu bu iki hikâyenin, toplumsal problemlerin çözümlenmesinde sunduğu çıkış yollarında eleştirel bir bakış açısının hâkim olduğu dikkatlerden kaçmamıştır.⁵¹

'Abdurrezzâk el-Hamûd'un *Sa'leb ve Dab' ve Himâr* adlı hikâyesinde içten pazarlıklı, ikiyüzlü... gibi özellikleri ile tanımladığı hayvan karakterler, aslında eski Arap geleneğinde hayvanlar konuşturularak yapılan edebi bir eleştiri üslubunun devamı niteliğindedir. Hikâye karakterlerine giydirilen bu

⁵⁰ Yetkin, *a.g.e.*, s. 83.

⁵¹ 'Abdurrahman Yâğî, *el-Kıssatu'l-Kasîra fî'l-Urdun*, ('Ammân: Lecne Tarîhi'l-Urdun, 1993), s.17.

olumsuz nitelikler aslında tam olarak toplumda var olan karakterlerin kişilik özellikleridir. Edîb ‘Abbâs’ın *Beyne Cedyu ve Ummuhu* adlı hikâyesinde; anne keçinin yavrusunu kesilmekten kurtarmak için kasaba karşı verdiği çetin mücadele çarpıcı bir dille anlatılmaktadır. Ancak anne keçi ne kadar çaba sarf etse de yavrusunu kasabın elinden kurtarmayı başaramayacaktır. Bu iki hikâye; eski Arap edebiyatının hikâye kurgusunun geleneğini sürdüren sembolik mirasın başarılı ve nadir örnekleri olması bakımından önemlidir. ‘Abbâs’ın bir başka sembolik hikâyesi olan *‘Avdetu Lukmân*, batı sembolizminin ilk ve en güzel örneklerinden biri olan Lafontaine’den izler taşır. Yazarın bu eseri, Ürdün hikâyeciliğinin yakın ve uzak gelecekteki önemine değinmeyi ihmal etmezken bir yandan da Binbir Gece Masalları’ndan hareketle yerel halk hikâyeciliğinin geleneksel motiflerine de yer vermiştir.

Bölgedeki siyasi karmaşa yüzünden edebi çalışmaların neredeyse durma noktasına geldiği bir dönemde hem Ürdün hem de Filistin edebiyatının temsilcileri arasında gösterilen Necâtî Sıdkî (ö.1979)’nin metaforlarla dolu imalı bir dil ile kaleme aldığı *el-Ehavâtu’l-Hazînât* (1953) adlı çalışması, sembolizmin metinsel boyutta erken dönem izlerini yansıtması bakımından önem taşır. Aynı zamanda Abdulhamîd Yâsîn (ö.1975)’in yer yer ruhsal çözümlemelere ve psikolojik tahlillere yer verdiği *el-Ekâsîs*(1946) adlı derlemesi ile Mahmûd Şukayyîr (ö.1980)’in toplumda ezilmiş insanları ve duygusal bunalımlarını iç ve dış dünyanın bir arada harmanlanarak iç monologlarla zenginleştirdiği *Hubzu’l-Âharîn* (1972) adlı çalışması sembolizmden izler taşıyan diğer önemli koleksiyonlardandır.⁵²

1950’li yılların sonlarına doğru verdiği hikâye koleksiyonlarında zaman zaman sembolizme yer veren bir başka dönem yazarı Hüsnî Ferîz’dir. İçerisinde 20 tane hikâyenin bulunduğu *Mecmû’a Akâsîs ve Nakdât* (1955) adlı koleksiyonun en çok hatırdta kalan hikâyesi olan *Ğafve*’de, toplum gerçeğiyle birebir bağdaşan ve bireyler arası ilişkilerin uyumu, sosyal alanda olup bitenlere karşı ayık olma ve toplumsal hayatın açık yönleri gibi konu başlıklarını sembolizm süzgecinden geçirerek irdelemiştir. Koleksiyonun bazı hikâyelerinde de; sembolizmin etkisiyle satır aralarına serpiştirdiği biraz abartılı ve bohem duygulara, ana fikrin anlaşılmasını zorlaştıracak derin imalara yer vermiştir. Ferîz, adı geçen koleksiyonda yer alan *Miskîn* adlı hikâyesini; atasözü, özdeyiş, deyim ve abartılı ifadelerle yüklü sembolik tabirlerle donatmıştır. Yazarın *İndemâ Sammame* adlı hikâyesi Filistin

⁵² Hüseyin Yazıcı, “Hikâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1998, C. XVII, s. 483.

meselesine şöyle bir uzaktan bakıp es geçerken sabit fikirlilik kavramı üzerine tasarladığı sembolik kurgusu okuyucuya kısa hikâyeden ziyade makale hissiyatı uyandırmıştır.⁵³

Yakın bir döneme kadar daha çok gazetelerde çıkan makale ve araştırma türü yazılarıyla tanınan Muhammed Se'îd el-Cuneydî (d.1930), bu dönemde kaleme aldığı psikolojik tahlilleriyle dikkat çeken hikâye koleksiyonlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Yer yer sembolizmden izlere rastladığımız, daha çok sosyal içerikli hikâyeleriyle dikkat toplayan yazar, bu devrede *ed-Dahinnûne*(1959) ve *Allah ve Şeytân*(1955) adlı iki koleksiyon yayınlamıştır. Bireysel keder ve kaygıları ifade etmek için tasarladığı hikâyelerinde, duygusal analiz ve karakter derinliği dikkatimizi çeker. Cuneydî'nin mana bütünlüğünün hâkim olduğu hikâyeleri, güldürmekten ziyade düşündürmeyi hedefleyen alaycı bir tarz ve üslup ile ifade bulan kasaba kültürünün etkilerini yansıtır. Ürdün'ün kuzey bölgesinde konumlanmış köy halkının olağan yaşantısını her yönden derinlemesine betimleyen yazar, hikâyelerinde mekân olarak daha çok 'Aclûn bölgesinin dağlık bölgelerindeki köyleri kullanmayı tercih etmiştir.⁵⁴ Kendisi de zikri geçen bu köyde dünyaya gelmiş olan Cuneydî'nin mekân ve zaman seçimleri sembolik vurgusunu güçlendirmede kullandığı bilinçli tercihlerdir. Cuneydî'nin *ed-Dahinnûne* adlı hikâye koleksiyonunda yer verdiği sembolik ifadeler gereğinden fazla abartılıdır. Dolayısıyla bu anlam karmaşasının sembolik hikâyenin genel ifade tarzları arasında mı yer aldığı yoksa yazarın kendi hikâye tarzının bir ürünü mü olduğu konusundaki ayırım, okuyucuların kafasında tam bir netlik kazanamamıştır.

Bu aşamada sembolizmin etkisinin görüldüğü diğer zikre değer örneklerden bir tanesi de, ömrünün büyük bir kısmını Beyrut'ta geçiren Ürdünlü kadın edebiyatçılarından Süreyyâ Malhas (ö.2013)'ın *'Ukdetu'l-Sâbi'i* adlı eseridir. Biraz garip özellikler taşıyan ve alışlagelmişin dışında bir tarzda metinler ortaya koyan Malhas, acemilik dönemi ürünlerini ilk olarak 1940'lı yıllarda vermiştir. İlk olarak *Âlihe ve Beşer* (1942) adlı hikâye koleksiyonunu yayınlayan yazar, asıl olgunluk dönemi örneklerini 1960'lı yılların ilk çeyreğinde vermeye başlayacaktır. Hem Ürdün hem de Arap edebiyatında farklı tarzıyla kendinden söz ettiren *Kavâlib Sağîra* (1961) adlı hikâye koleksiyonu, sembolizmin en özgün örnekleri arasına girmeyi başarmıştır. Süreyyâ Malhas'ın hikâyelerinin genelinde derin bir sembolizm hâkimdir. Modern edebiyatın sembolik ifade kalıplarını kendine

⁵³ 'Abdurrahman Yâğî, *a.g.e.*, s.30.

⁵⁴ *A.e.*, s. 32.

has bir üslupla ustaca yorumlayan yazar, hikâyelerinin çoğunda metafizik ögelere ve doğüstü mitlere yer ayırır. Daha önce kimsenin söylemediğı ya da cesaret edemediğı sosyolojik fikirler, Arap toplumun aile içi iletişimi, kadın-erkek ilişkisi, bol sembolik betimlemelerle ifade ettiğı klasik Arap toplumuna ait geleneksel değerler; Malhas'ın metinlerinin çerçevesini çizen ana başlıklardır.⁵⁵

1970'li yıllardan sonraki dönem sembolizmin kendi ayaklarının üzerinde durduğı ve artık kendi kendisinden beslenebilecek temel malzeme biriktirdiğı bir dönem olarak değerlendirilir. Bu dönemin seçkin örnekleri arasında Bedr Abdulhak (d.1945)'ın neredeyse tüm metinlerinin sembolik tasvirlerle yüklü olduğı *Selâse Esvat* (1972) adlı eseri parmakla gösterilmelidir. Bu çalışma, Ürdün edebiyatında sembolik hikâyeciliğın şekil, biçim ve içerik yönünden sınıf atladiğı bir aşama olarak kaydedilmiştir. Aynı şekilde sembolizmin olgun dönem özgün yapıtlarından bir diğeri de Fahri Ki'vâr (d.1945)'ın *Limâzâ Bakeyt Sûzî Kesîran* (1973) adlı eseridir. Yazarın hikâye tarzı oldukça gelişmiş olarak kabul edilmekle kalmaz hatta bazı eleştirilenler onun bu alanda lider olduğunu savunmuşlardır. Yazarın kaleme aldığı *Memnu'u'l-Hubbu'l-Şataranç* (1976), *Ene'l-Batrik* (1981) gibi koleksiyonları da yenilikçi kişiliğinin ve sembolizmdeki başarısının ileri düzey örnekleri olarak kabul edilmiştir.⁵⁶ Ki'vâr'ın bu başarısı, daha önce söylenmemiş olanı hiç alışılmamış şekilde ifade edebilme gücünden ve aktarmak istediğı düşüncelerini okuyucusuna telkin etmedeki ustalığından gelmektedir.

1.3. Ürdün Hikâyeciliğinde Realizm Akımı

19. yy.'da sanayi ve bilim alanında yaşanan gelişmeler ileri düzey bir ilerleme kaydetmiştir. Bilimsel alanda sadece gözleme ve görünen gerçekliğe dayanan bir görüşü savunan ve temelleri Auguste Comte (ö.1857)⁵⁷ tarafından atılan pozitivism felsefesi sosyal bilimlerde de etkili olmaya başlamıştır. Realizm akımı da pozitivist felsefeden etkilenecek realizmin aşırı duygusallığına tepki olarak doğmuş bir sanat akımıdır. Edebiyatta da etkisini gösteren realizm akımı, romantizmin duygu ve hayale

⁵⁵ A.e., s. 35.

⁵⁶ Yazıcı, *The Short...*, s. 110.

⁵⁷ Auguste Comte, Fransız sosyolog, matematikçi ve filozof. Sosyolojinin babası olarak bilinen düşünür, sosyoloji terimini ilk kullanan ve sosyolojiyi müstakil bir ilim dalı olarak kuran kimsedir. Aynı zamanda pozitivist düşüncenin temelleri de onun tarafından ortaya atılmıştır. Ayrıca bkz. <https://www.britannica.com/biography/Auguste-Comte>, (Erişim: 01.04.2019).

dayalı kurgusundan sıyrılıp toplum ve bireyin gerçekliğiyle meşgul olmuştur.

Realizm konusunu tam olarak gerçek hayattan alır. Olağanüstü kabul edilen istisnai olaylar realizmin ilgi alanının dışındadır. Realist çizgide bir yazar okuyucusuna yaşanmış bir olay ya da yaşanabileceğinden şüphe edilmeyecek bir kurgu sunar. Realizmde anlatılan kişi tam anlamıyla gerçek bir insandır. Realist bir metinde ana kahraman, çoğu zaman yetiştiği çevresi, davranışları ve tutkularıyla en ince ayrıntısına kadar tanıtılan bir birey olarak karşımıza çıkar. Elbette bu birey, yetiştiği çevrenin bir ürünü olarak yaşadığı ortamın şartlarına göre şekillenen bir karakterdir. Realist metin yazarı eserini okuyucuyla baş başa bırakmak adına kendini gizler. Yazar, olayları taraf tutmayan objektif bir perspektiften ve nesnel bir vizyonla değerlendirme eğilimindedir. Realist metinlerde biçim kusursuzluğu hayati önem taşır. Kılı kırk yarararak derlenen gözlem malzemesinin yine aynı titizlikle anlatılmasına, üslubun anlaşılır, yalın, güçlü, yapmacıklık ve abartıdan uzak olmasına dikkat edilir.⁵⁸

Fransız yazar Gustave Flaubert (ö.1880) tarafından 1987 yılında yazdığı *Madame Bovary* ile ilk metinsel düzeyde temelleri atılan realizm akımı, dünya edebiyatında adlarından söz ettiren Balzac (ö.1850), Gogol (ö.1852), Dickens (ö.1870), Gorki (ö.1936), Tolstoy (ö.1910), Dostoyevski (ö.1881), Çehov (ö.1904), Hemingway (ö.1961) gibi üstadları da etkisi altına almayı başarmıştır. ⁵⁹ Daha çok hikâye, roman ve tiyatro gibi nesir tarzı edebi metinler üzerinde etkili olan realizm, içeriğini gerçek hayata ayna tutan bir temele dayandığından ötürü olsa gerek edebi akımlar içerisinde en uzun soluklu etkiye sahip olmuştur demek çok da yanlış olmayacaktır.

Tüm dünya edebiyatlarını etkisi altına olan bu realist rüzgâr, elbette modern Arap edebiyatında da büyük ve kalıcı bir yankı uyandırmıştır. Realist etki hemen hemen tüm Arap coğrafyasında kısa sürede romantizmin pabucunu dama attırmıştır. Diğer edebi akımların aksine realizm akımı daha çok Arap realizmi şeklinde tanımlansa daha doğru olacaktır. Çünkü bu akımın etkilerinin belli bir zaman ya da belli bir ülkede ortaya çıktığını söylemek zordur. Arap halklarının bağımsızlıklarını kazanmaya çalıştıkları dönemlerde çevresel pek çok olumlu ve olumsuz sayılabilecek değişimlerin edebi duyarlılığı daha çok gerçek hayatla meşgul olmaya zorlaması realist kurguların yaygınlaşmasını tetiklemiştir diyebiliriz.

⁵⁸ Kefeli, a.g.e., s. 72.

⁵⁹ A.e., s. 72-73.

Arap realistler, batıdaki meslektaşları gibi çağlarının çelişkileri ile beslenen duyarlılıkları ifade ederler. Ancak bunu yaparken dış gerçekliği radikal bir biçimde değil de idealist bir lirizm ile sunarlar. Sosyal ve tarihi gerçekleri görünen ekliyle tarafsız bir biçimde göstermek yerine bu gerçek dünyayı kişisel deneyimleri ve farklı anlayış biçimleri ile sunmayı tercih ederler.⁶⁰ Arap realizminin temelleri Yahyâ Hakkî(ö.1992) gibi yazarların eliyle atılmışken Necib Mahfûz(ö.2006) gibi duayenlerin kalemıyla önemli gelişmeler kaydetmiştir. Tâhâ Huseyn(ö.1973) gibi üstadların metinleriyle zirveye tırmanan Arap realizmi, yerini uzun yıllar sürecek hatta günümüzde modernizmin ağır bastığı modern Arap edebiyatı metinlerinde dahi etkileri devam edecek olan sosyalist realizme miras bırakacaktır.

1930'lu yılların sonlarında Arap coğrafyasının geneline baktığımızda yerel halk nezdinde yaşam şartları iyice kötüye gitmeye başlamış, Marksist-Leninist düşünce tüm Arap halklarını etkisi altına almıştır. Toplumsal ilerlemeyi devrimci aydın kesimin mücadelesiyle mümkün kılınabileceğine inanan ve edebiyatında bu tezi gerçekleştirmede en etkin silah olarak gören sosyalist realizm yani toplumcu gerçekçi düşünce akımı pek çok yazar tarafından merak uyandırmaya başlamıştır. 1940'lı yılların bitimine doğru başta İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesi ardından 1960'lı yıllarda emperyalist hâkimiyetin Mısır'da yaşattığı hayal kırıklıkları ve 1967'de patlak veren Arap-İsrail Savaşı yüzünden çekilen acı ve keder silsilesi tüm Arap dünyasının canına tak etmiş durumdadır. Daha yaralarını saramayan bu halk; Yemen'de iç savaşla başlayıp Irak'ın Kuveyt'i işgali, otuz yıl süren körfez savaşları ve son olarak Lübnan işgali ile iyice harap olmuştur. Tüm bu katlanası zor şartlar, Arap edebiyatı açısından olumlu sayılabilecek bir sonuç doğurmuş ve farklı edebi türlerde yeteneklerini sergilemekten çekinmeyen çoğu yeni nesil genç yazarın bol malzemeli eserler ortaya koymasına olanak sunmuştur. Daha önce yalnız belli başlı ülkelerin birkaç meşhur yazarının adı zikrediliyorken şimdi tüm Arap dünyasından pek çok edebi şahsiyetin adı duyulmaya başlanmıştır. Bu yeni nesil yazarların güçlü kalemleri sayesinde özellikle Mısır ve Suriye gibi sosyalizmin geliştiği ülkelerde toplumcu gerçekçilik akımı Arap edebiyatının adeta moda akımı haline gelmiştir. Kadın yazarların da edebiyat sahnesinde sık sık kendini göstermeye başladığı bu dönem hikâyeleri; sömürgecilik, sürgün, göç, fikri ve şahsi hürriyet, milliyetçilik, bağımsızlık, Filistin meselesi gibi toplumsal meselelerle çok daha yakından ilgilenmeye başlamıştır.⁶¹

⁶⁰ Hafez, *Modern...*, s. 303.

⁶¹ A.e., s. 304-306.

Arap-İsrail çekişmesi şüphesiz Ürdün edebiyatı üzerinde doğal bir etki bırakmıştır. Bunun bir sonucu olarak da edebi mahfillerde farklı fikir gruplarının zuhur ettiği aşikârdır. Bu dönemde yayın yapan *Ufq* adlı gazete sayfalarını farklı düşünce gruplarının genç nesil yazarlarının metinlerine ayırmış ve bu yeni nesil edebiyatçıların belli bir düzen halinde gelişimlerine katkıda bulunmuştur.⁶² Daha önceleri romantizmin dar çerçevesi içinde sıkışıp kalan Ürdün hikâyesi, kendini daha rahat ve sınır tanımaz biçimde ifade edebileceği yeni mecraların keşfine çıkmıştır. Filistin halkının Siyonist düşmanla olan mücadelesi ile yakından ilgilenen Ürdünlü yazarların bu dönemden sonraki metinlerinde genel olarak realizme hatta daha çok sosyalist realizme doğru dümen kırmaları tesadüfî değildir.

Arap dünyasının gerçekçiliği Batı'daki formundan çok daha farklıdır ve Arap insanının kişisel tecrübelerinden ve toplumsal değişimlerden direkt olarak etkilenmesi suretiyle farklı bir anlam kazanmıştır. Ürdün ve Filistin edebiyatında toplumcu gerçekçiliğin kurucusu olarak nitelendirilebileceğimiz şahsiyetlerin başında şüphesiz Ğassân Kenefânî(ö.1972) gelecektir. Ömrünün sadece on beş yılını anavatanı olan Filistin'de hatta bunun büyük bir kısmını Filistin Ürdün arasında mekik dokuyarak geçirmiş ve böylece bölgenin her türlü siyasi ve sosyal çalkantılarına direk şahit olmuş biri olarak tecrübelerini tüm samimiyeti ve salt gerçekliğiyle eserlerine yansıtmayı ilke edinmiştir.

Ğassân Kenefânî, hem Filistin hem de Ürdün edebiyatına mal olmuş en yetenekli hikâye yazarı olarak kabul görmüş, her iki ülkenin edebiyatını hem şekil, içerik ve biçim yönünden etkilemiş hem de karakterini değiştirmiştir. Yazarın hikâye yazmaya 1950'li yılların sonunda başladığını düşünürsek her iki ülkede de gerçekçi hikâyelerin ne kadar geç ortaya çıktığını anlamış oluruz. Kenefânî edebiyat sahnesine çıkıncaya kadar Ürdün hikâyeciliğinin dramatik kurguları romantizm sınırlarını aşamamıştır. Kalemını edebiyata adadığı andan beri yazarın yegâne amacı Filistin çıkmazının karmaşıklığını tüm dünyaya anlatabilecek bir edebiyat yaratmak olmuştur.⁶³ Kimliğinde Filistinli yazmanın ne ifade ettiğini belirlemek, yazarın her hikâyesinin altında yatan bir gerçektir. Kenefânî, hayatta kalma amacını, Filistinli olmanın ne demek olduğunu anlatmak, halkının yakın geçmişini, içsel çatışmalarını ve öz kimliklerini algılayış biçimlerini değiştirmek üzerine kurmuştur. Yazarın bu içten tavrı neden toplumcu gerçekçiliğin kurucusu olarak zikredildiğini anlamak için fazlasıyla yeterlidir.

⁶² Yazıcı, *The Short...*, s. 109.

⁶³ Hafez, *Modern...*, s. 313-314.

Kenefânî'nin hikâyeleri, ömürlerinin büyük bir bölümünü Filistin'de geçirme şansı bulmalarına karşın huzur içinde vatan toprağında ölme lüksü gasp edilmiş yaşlı kesimin, çocukluk yılları zulüm ve katliamdan kaçarak sürgünde geçen, mülteci kamplarında doğan, vatanının neresi olduğu konusunda ve milli kimliğini idrak etmekte zorlanan, insanlık dışı şartlarda yaşam mücadelesi veren genç neslin hallerini anlatan insan manzaraları ile doludur. Ancak yazar en çok kendi nesliyle haşır neşir olmuş ve Filistin'de rahat ve huzurlu bir aile ortamında geçen mutlu çocukluk anılarıyla süslü rüyalarından uyanıp sürgüne zorlanan, gençliklerinin baharında vatanlarından olmanın acı şokuyla hayatta kalma mücadelesi veren kendi neslinin insanları, hikâyelerinin başkahramanı olmuştur.⁶⁴ Bu nesil, eğitim hakları elinden alınmış, milli ve kültürel bilinçlerinde kapanmaz yaralar açılmış, içine düştükleri ikilemden paçayı kurtaramayan, bir ülke vatandaşiyken bir gecede mülteciliğe geçişin trajik şokunu atlatamayan ve uluslararası platformlarda hali hazırdaki haksız konumlarını kabullenmeyi reddeden bir nesildir. Bu kimseler, kendilerini yurtlarından süren Siyonist zihniyetin elinden çektiklerini, sonu gelmek bilmeyen zulüm ve işkence silsilelerini sonun başlangıcı olarak gören bu yaşananları unutmadıkları gibi gelecek nesillere de unutturmayacak olanlardır.

Eserlerinin hemen hepsinde Filistin halkının içinde bulunduğu durumu düzeltebilmek adına sarf ettikleri çabayı anlatmaya çalışan Kenefânî, Filistin ulusal bilincinin yeniden inşası için toplumun mevcut hallerinden sızlanıp durmayı bırakıp vatanlarını yeniden kazandıracak yol haritaları belirleyebileceklerine ve kendi kaderlerini kontrol edecek güce sahip olabileceklerine inanmaya zorlayan dürtülerini harekete geçirecek aşamalar belirlemiştir. Kaleminden çıkan ister hikâyeye ister makale ister gazete yazılarında olsun her bir metinde Filistinlilerin vatanlarına geri dönüşün bir hayalden ibaret olmadığını ispatlar nitelikte akla ve mantığa uygun çözüm yollarını kabataslak sunmuş, toplumda çöküş, yıkım ve acı kayıplara neden olmuş her şeyi cesurca dile getirmiştir. Zamanı tersine çevirip bugünkü Filistin gerçeğini inkâr eğiliminde olan diğer soydaşı olduğu romantik yazarların aksine Kenefânî, Filistin meselesinin çıkmazlarının, doğurduğu kaçınılmaz sonuçların ve meydana getirdiği farklılıkların kabullenilmesinin bir zorunluluk olduğunu savunmuştur.⁶⁵

⁶⁴ A. e., s. 314.

⁶⁵ Simon Simoeil, "The Arabic Novel Since 1950", *Critical Essays Interviews and Bibliography*, ed. Issa J. Boullata, (Massachusetts: Dar Majhar Publication and Distribution Cambridge, 1992), c.V, s. 90-94.

Bu durum, Kenefânî'nin tercihen seçtiği konularında olduğu gibi hikâyelerinin niteliği ve polifonik dili üzerinde de etkili olmuştur. Yazar, Filistin insanının karmaşık ve kendisiyle çelişen gerçekliğini özümseyebilmek ve idrak ettiği şekliyle aktarabilmek adına dilini inceltmenin ve konunun gerektirdiği haliyle hikâyenin ana fikrin fitratına göre uyarlanmasının ne denli önem arz ettiğinin bilincindedir. Metinlerinde farklı anlatı tarzları denemiş ve hikâye koleksiyonlarında yeni bir derleme üslubu geliştirmiştir. Bu derleme, bilinen bir zaman diliminde genellikle konuları birbirinden farklı olan hikâyelerin bir araya getirilmesiyle oluşan klasik hikâye derleme geleneğinin aksine kendi içinde bir birlik ve organik bir benzerlik arz eden hikâyelerin aynı koleksiyonda toplanması şeklide olmuştur. Kenefânî, *'Âlemun Leyse Lenâ(1965)* adlı koleksiyonunda; kitaptaki tüm hikâyeler başlıkla bütünleşen, verilmek istenen ana fikri farklı yönlerden elen alan hikâyeleri bir araya toplamıştır. Bu hikâyeler, Filistin halkının mahrum bırakıldığı temel yaşamsal ihtiyaçlardan oluşan beşer hayatının olmazsa olmazları ve bunlardan yoksun olmanın insan ruhunda açtığı derin yaralara odaklanan usta işi bir vurgunun ürünleridir.⁶⁶ Bu yeni derleme tarzı, yazarın anlatmak istediği bir düşüncenin, hikâye türünün anlatı tekniğine üstün gelmesi sonucunu doğuran bazı zaaflar gösterse de, otonom hikâyelerin harmonisi bu noksanların telafisinde ve gerçekçi kurguların ufkunun açılmasında hayatı önem taşımaktadır.

Uluslararası edebi çevrelerce kabul görmüş ve eserleri akademik çalışmalara konu olan Kenefânî, Filistin sürgününün dolambaçlı yollarında seyreden hikâyelerin kurgusal bir temsili olan *Selâsetu'l-'Evrâk min Filistin(1960)* adlı koleksiyonunda Filistin'in üç farklı bölgesinden yazılmış anı-mektup tarzı metinler yayınlamıştır. Siyonistlere toprak satan kimliksiz Filistinlilerinin karşısına vatan savunmasında çoğu korkak erkekten daha cesur olan kadın kahramanları çıkarttığı bir başka hikâye koleksiyonu da *Mevtu Serîri Rakam 12(1961)*'dir. Koleksiyona adını veren saf vatan toprağının simgesi olan her bir fidanını kendi eliyle diktikleri, yaprakları parıl parıl parlayan ışıl ışıl portakal bahçelerini Yahudilere teslim etmek zorunda kalan bir ailenin hüznüne şahitlik ettiğimiz *Ardu'l-Burtukâli'l-Hazîn(1962)* adlı bir başka derlemesi ile modern Arap hikâyeciliğinin en yetkin örneklerine imzasını atmıştır. Kenefânî'nin kaleminden çıkan insanlar ve çizilen çevre canlıdır. Büyük bir içerik zenginliği ile seçtiği her bir

⁶⁶ John J. Donohue sj, Leslie Tramontini, *Croshatching in Global Culture: A Dictionary of Modern Arab Writers: An Updated English Version of R.B. Campbell's 'Contemporary Arab Writers'*, ed. Fayiz Khaddur, Sabah Kharrat Zwayn, c. II, (Beirut: Ergon Verlag Würzburg in Kommission, 2004), s. 575-577.

karakteri Filistin gerçeğinin ayrılmaz parçaları olarak işler. Halkın durumunu etkileyici biçimde yazar ve okurun zihninde uzun süre kalmasını sağlar. Onun realist vurgusu Filistin ile dolu değildir, Filistin'in ta kendisidir ve onun kahramanları da Filistin'in evlatlarıdır.

Ürdün hikâyeciğinde toplumcu gerçekçilik pek çok yazar tarafından uzun bir dönem benimsenen favori akım olma özelliği taşımaktadır. Ürdün'ün bulunduğu siyasi konum gereği Filistin ile sıcak temas bölgesinde yer alması, ülkeyi ve halkını Filistin'de yaşanan sorunlara karşı sorumlu hissettirmiş ve bu durum Ürdün hikâyeciliğinin ana teması haline gelmiştir. Filistin meselesi üzerinde yoğunlaşan yazarlardan bir diğeri de Ahmed el-'Anânî (ö.1973) olmuştur. Ürdün hikâyeciliğinin tarihsel gelişimi açısından önemli bir yere sahip olan yazarın, en meşhur koleksiyonlarından biri olan *Habbatu'l-Burtukâl(1962)*'da olduğu gibi çoğu hikâyesi Filistin hakkındadır. 'Anânî, bu hikâyelerinde fırsatçı ve uyanık olarak tasvir ettiği karakterlerin karşısına tam zıtları olan bazı saf ve iyi niyetli kimseleri yerleştirmiştir. Yazarın bu birbirleriyle çelişen kişi ve durumları tasvir etmedeki ustalığı en iyi '*İndemâ Tenkişufu'l-Hakîka* adlı hikâyesinde ortaya çıkmaktadır. Bu hikâyede kaygılı mülteci bir ailenin zor hayat şartları karşısında verdikleri mücadelenin karşısında babanın ailesinin durumuna kayıtsız kalarak kendi kız kardeşini kurtarmanın peşine düşüşü etkileyici bir dille sunulmuştur. Hikâye kahramanlarının hain bir pusunun içinde sıkışıp kalmış tedirgin bireyler olarak psikolojik ve sosyolojik yönden tahlil edilimleri kendine hayran bırakacak derecededir. Hikâyede betimlenen bireysel psikolojik davranışlar ve duygusal çözümlenmeler 'Anânî'nin *Ucretu't-Tarîk* adlı hikâyesinde satır aralarına gizlice yerleştirilmiş ve hikâyenin yayın akışına yüksek bir gerilim havası katmıştır.⁶⁷ 'Anânî'nin başarısına yakın bir düzlemde seyreden Muhammed Sa'îd el-Cuneydi'nin *Allah ve's-Şeytân(1955)* ve *el-Gabatu'l-Kurmuziyye(1967)* gibi koleksiyonları da yeni nesil toplumcu gerçekçi hikâyelerin nabzını tutan diğer başarılı örnekler arasında sayılabilir. Bu aşamada eserlerinin sosyalist realizmin gelişmesinde önemli katkı sağladığı kabul edilen reformist Ürdünlü yazarlardan Cemâl Ebû Hamdân'ı ve *Ahsen Kesîra ve Selase Ğizlân(1970)* adlı koleksiyonunu da zikretmekte yarar vardır.⁶⁸

Toplumsal gerçekçiliği erken dönem eserlerinde daha karamsar bir çerçevede sunan bir diğer dönem yazarı 'Îsâ en-Nâ'ûri olmuştur. Yazarın özellikle 1940'lı yıllarda yazdığı hikâyelerinde ölüm teması üzerinde

⁶⁷ 'Abdurrahman Yâği, *a.g.e.*, s. 38-39.

⁶⁸ Yazıcı, *The Short...*, s. 109.

durduğu dikkati çeker. Yazar, *Dahiyyatu'l-Şeref* adını verdiği bir hikâyesinde savaştan kaçmaya çalışırken tüyler ürperten şekilde ölen bir kimsenin trajedisini anlatırken, *el-Mahdü'a* adlı bir başka hikâyesinde odak noktası hakkında çıkacak bir skandal korkusuyla intihar eden bir kadersizin dramı olmuştur. Bir başka hikâyesi olan *eş-Şehîdu'l-Meçhûl*'da da okuyucusunu, cesedi yaşadığı köyün dışında bir mezarlığa gömülmek zorunda kalan bir kahraman ve bu kahramanın ardında bıraktığı kederli sevgilisinin gözü yaşlı tasviriyile baş başa bırakmıştır.⁶⁹

1950'li yıllara gelindiğinde ise; Nekbe dönemi öncesi Ürdün nehrinin Doğu yakasında Filistinlilerle bir arada yaşayan Nâ'ûrî'nin *Tarîk'uş-Şevk* (1955) adlı hikâye koleksiyonuna rastlamaktayız. Nekbe yıllarından önce ve tabi sonraki dönemde toplumsal hayatı olumsuz yönde etkileyen ve Filistin halkını mülteci durumuna sokan acı tecrübeler, sosyal yaşam üzerinde derin izler bırakmıştır. Tam bu noktada İsâ en-Nâ'ûrî'nin *Tarîk'uş-Şevk*'i hayatın dikenli yollarının keşfine çıkar. On dört hikâyeden oluşan bu koleksiyon, her bir bölümünde Filistin insanının çektiği sıkıntıları ve yaşamsal sorunları farklı açılardan ele almıştır. Koleksiyonda yer alan iki hikâyenin dışındakilerin tümü Filistin trajedisinin karamsar ve umutsuz yüzüyle meşgul olmuştur.⁷⁰

Koleksiyonda okurun ilgisini çeken hikâyelerden biri *eş-Şâ'iru'l-A'mâ'*dır. Ürdün çöllerinden gelen bazı kimselerin yine çöl hayatında yaşadıkları etkili bir üslupla tasvir edilmiştir. Yazarın bu koleksiyonu, toplumda hâkim olan genel durumun üstünü örtbas etmek için yapılan bazı girişimlere karşı imalı göndermelerde bulunur. Eğer halkın gözlerine bir süngü çekilirse, tabi olarak onları kurtuluşa erdirecek patika yolları keşfetmekte zorlanacaklarını dile getiren Nâ'ûrî', bu noktada toplumun kendi kendilerini sorgulaması gereken konulara karşı duyarsızlaştırıldığını iddia etmiştir. Koleksiyonun bir diğer hikâyesi olan *Şeyh Sadallah*'da Filistin Nekbe döneminde yaşanan olaylar ve Filistinli mültecilerin acılarından beslenen yazar; Filistin insanının acısını eli ağır bir hemşirenin aniden koluna sapladığı damar yolunun iğnesinin verdiği acıya benzetmiştir. Nâ'ûrî'nin bu hikâyedeki romantik vurgusu olayların birebir gerçek olaylardan alınmış olmasından ötürü olsa gerek okucusunun zihninde kolayca canlanabilen manzaralara dönüşmüştür. Yazarın Filistin insanının ellerine batan diken misali can yakan acılarını aşk acısıyla bağdaştırdığı *Risâle min Ba'id* adlı hikâyesi göz dolduran cinstendir. *Hammâl* adını

⁶⁹ 'Abdurrahman Yâğî, *a.g.e.*, s. 16.

⁷⁰ Hâşim Yâğî, *a.g.e.*, s. 199-204.

verdiği metinde, kendi elleriyle ektiği gl fideleri gün gelip filiz verdiğinde dikenleri dönüp dolaşıp yine kendine isabet eden bir karakterin dudak ısırıtın hayat hikâyesine konuk ederken *Timsâli't-Tadhiye* de halen işgal bölgesinde yaşayan halkın Yahudi istilasına karşı verdiği çetin mücadelesi çarpıcı bir dille anlatılmıştır. Filistin meselesinin en günahsız kahramanları olan çocukların ister kız ister erkek olsun babalarının yanında İsrail askerlerine karşı yolda buldukları taş ve sopalarla direnişlerinin yürek burkan hayatlarına şahitlik ettiğimiz *Butuletu't-Tıfl* belki de koleksiyonun en gerçek hikâyesidir.⁷¹

Hikâyelerin doğal seyri içerisinde Nâ'ûrî'nin; zaman zaman satır aralarına serpiştirdiği şiirsel ifadeleri, bazı deyim ve atasözleri takdire değerdir. Yazarın bu koleksiyonu milli duygular, burjuvazi sınıfının kaygıları ve günlük olayların insan hayatı üzerinde bıraktığı etkiler gibi konu başlıkları etrafında şekillenen çerçeve hikâyelerden meydana gelmiştir. Nâ'ûrî'nin hikâyelerinde çizdiği insan suretleri, okuyucusunu olayların içine çeker ve kendisini hikâyenin içinde bir yerlerde yaşananlara kendi gözleriyle tanık olur vaziyette bulmasını sağlar. Kahramanların tavır ve tutumları da, okurun duygularını her daim canlı tutar ve kendini olayların akışına bırakmasına neden olur. Filistin asıllı bir aileden gelen yazar, kendisinin de parçası olduğu bu milletin acılarını tüm çıplaklığıyla gözler önüne serer. Nâ'ûrî'nin kurguladığı dünya, Filistinli bir bebeğin ağlayışına, bir annenin çocuğunu terbiye edişine, yeni evlenecek genç bir kızın mutluluğuna, ergen bir gencin sıradan hayallerine, işgale direnen babaların hüznüne, oyuncakları taş ve sopa olan çıplak ayaklı çocukların masumiyetine şahitlik ettiğimiz gerçek hayattan alınmış kesitler gibidir. Nâ'ûrî'nin hikâyelerinin sonu, mutlak kurtuluşu İnsan-ı Kâmil'e ulaşmaya bağlamaktan geri durmamakla beraber bizleri 'Azzâm'ın karamsarlığından kurtarıp hala ümit var olan bir geleceğe taşımaktadır.

Ürdün hikâyeciliğinin gerçekçi yönüne vurgu yapan metinlere imzasını atan bir diğer dönem yazarı Emîn Fâris Malhas(ö.1983)'ın kısa hikâyeleri, modern Ürdün hikâyeciliğinin gelişiminde önemli bir konuma sahiptir. Malhas'ın teknik yönden oldukça başarılı sayılan *Min Vahyi'l-Vâk'i*(1952) adlı koleksiyonunda yer alan hikâyeler, Ürdün ve Filistin toplumlari arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmış, her iki milleti tek bir millet olarak kaynaştırmıştır. Diğer realist çizgide kaleme alınmış koleksiyonlarının başında şüphesiz *Ebû Mustafâ ve Kısâs Uhrâ*(1973) ve *Duyul*(1984) gelmektedir. Yazarın realizmine en çarpıcı şekliyle tanıklık ettiğimiz *Min*

⁷¹ A.e., s. 166-168.

Vahyi'l-Vâk'i adını verdiği koleksiyonunda yer alan *Merzûk* adlı hikâyesi, Adnan adında bir karakterin düşleri, cesaret, kahramanlık gibi kişilik özelliklerini ve devrimci yönünü başarıyla tasvir etmiştir. Adnan aralarında yaşadığı halkın gerçekliğini; annesinin kendisine dair kuruntu, tedirginlik ve korkularını elde olan imkânlarla değiştirebilmenin hayaline dalmaktadır. Hikâyedeki anne ve oğul ilişkisi, toplumdaki karakterlerin gerçekçi bir yansıması olarak işlenmiştir. Yazar, bu hikâyede muasır medeniyetler seviyesine taşımayı ümit ettiği Arap toplumuna dair fikirlerini realizmin de yardımıyla başvurduğu bilinçaltı teknikleri ile daha güçlü bir temele oturtmuştur.⁷²

Malhas'ın aynı koleksiyonu içerisinde yer alan *Sabriye* adlı hikâyesinin baş kadın kahramanı, usta işi bir tasvir ve tahlil ile bizleri karşılar. Hayatı Sâlim Efendi'nin ailesi ile kendi ailesi arasında mekik dokuyarak geçen genç bir kızın yaşantısına şahit olduğumuz bu eseri, teknik ve sanatsal yönden oldukça ileri düzey bir çalışma olarak kabul görmüş ve genç kızın hayat hikâyesi realist bir gözlem ve yorum gücüyle ortaya konmuştur. Malhas'ın bu koleksiyonda anlattığı hikâyeler, gerçek hayatın ayrılmaz birer parçası gibidir. Yaşanan olaylar gerçekçi bir gözlem ile olağan seyri içerisinde basit ve anlaşılır bir üslupla dile getirilmiştir. Karakterlerin olası ve doğal davranışları ve yorgunluk, mutluluk, üzüntü gibi duyguları hikâyenin akışına kolayca yerleştirilmiş gibidir. Yazar işlediği karakterlerin tavır ve davranışlarını tahlil ederken gerçek hayattaki örnekleriyle ve ilişki kurdukları diğer bireyler ile aralarındaki sosyal uyuma dikkat eder. Malhas'ın hikâye anlatma üslubu gerçek olayları kahramanlarının zihinlerinde kurguladığı hayal ile yakaza hali arasında seyreden kesitler şeklindedir. Karakterlerinin yakaza halindeyken bilinçaltılarında şekillendirdiği dünya; sosyal sınıf farklılıkları, zengin fakir ayrımcılığı, insanların fırsat eşitliğinden yoksun olmaları gibi önemli toplumsal meseleleri irdeler.⁷³ Okur, Malhas'ın metinlerinde resmettiği gerçekçi dünyanın toplumsal dokuyla olan uyumuna kolayca ikna olur. Hikâyenin konusunun, geçtiği zaman ve mekânın, özenle seçilmiş karakterlerin; yazarın kişisel düşüncelerini aktarmak için kurgunun akışına zekice yerleştirdiği öğeler olduğunu anlamak zor değildir. Yazar, yaşanan olaylar karşısında hissettiği duygularını seçtiği karakterlerinin vaaz havasındaki monologlarının satır aralarına gizlice yerleştirmiştir. Hikâyelerde ağır basan duygu, yazarın da hem fikir olduğunu ve aynı hissiyatı paylaştığını açıkça anladığımız vatan sevgisidir.

⁷² 'Abdurrahman Yâğî , *a.g.e.*, s. 24.

⁷³ Hâşim Yâğî, *a.g.e.*, s. 241-246.

Toplumcu gerçekçilik çizgisinde eser veren bir diğer dönem yazarı Filistin asıllı Ürdünlü yazar Necâtî Sıdkî (ö.1979)'dir. Yazarın *Ehavâtu'l-Hazînât* (1953) adlı koleksiyonu Filistin meselesi ve Yahudi istismarı üzerinde yoğunlaşan çerçeve hikâyelerden meydana gelmiştir. Her bir hikâye yazıldığı devirden önceye ait tarihi bir zamanda geçen bir kesiti anlatır. Hikâyelerde kullanılan dil ve üslubun da olayların yaşandığı tarihi zaman dilimi ile uyum içerisinde. Koleksiyonun genelinde Filistin, Suriye ve Irak eksenli Doğu dünyası ile Paris ve Kıbrıs eksenli Batı dünyası kültürel hayat ve sosyal yaşam tarzları yönünden karşılaştırılır.⁷⁴ Hikâyeler, işlediği saf ve günahsız insan tasvirleri ile güzellik mefhumunun tanımlanması gibi konu başlıklarının toplumsal ahlak kuralları yönünden değerlendirmeye tabi tutulması ve şekli olarak uzunluk kısalık gibi özellikleri bakımından farklı sanatsal işçiliklere sahiptir. Sıdkî'nin toplumsal gerçekçiliği, karakterlerin özellikle duygusal ve psikolojik çözümlemelerinde zaman zaman başvurduğu romantizm ve sembolizmin etkisiyle çok farklı bir boyut kazanmıştır.

Sıdkî'nin adı geçen koleksiyonda yer alan *Fetâ min Divâniyye* adlı hikâyesi, devlet yolsuzluğu, rüşvet, torpille işe alma gibi konuları işler. Yazarın devletin ekonomi politikalarına karşı takındığı tavrı, metnin satır aralarına iliştirdiği imalı tabirlerinden kolayca okunabilir. Devlet yönetimindeki çarpıklıkları kara mizahla ele alan yazarın dalga geçer gibi yansıttığı manzaralar aslında acı gerçeklerdir ve bu gerçekler okurun kalbini sızlatır. Koleksiyonda yer alan *Eyyâmu'l-'Omur* ve *Cusse'l Hayye* adını verdiği her iki hikâyenin de kahramanları dört kız kardeştir. Her bir kız kardeş tarihte yaşanmış gerçek bir olayı temsil ederken bu küçük kadınların yaşadığı aşk hikâyelerinin her biri de yazarın hayat görüşünden ipuçları aldığımız ve ders çıkarılması gereken bir sonla biter. Koleksiyonu geneline hâkim olan ümit var hava sadece *Sâde* adını verdiği hikâyesinde karamsar bir romantik vurguyla bozulur.⁷⁵ Hikâyelerin kurgusu, hayatın basamaklarını teker teker çıkarken bireylerin büyüyüp yetiştikleri ve hayat tecrübesi kazandıkları çevrelerine ve bu çevrede gelişen durumlara bizleri tanık eder. Kahramanlar oldukları yer saymazlar ve sürekli değişim ve gelişim halindedirler. Yazarın bu tutumu, yazarın devlet yönetimindeki siyasetçileri ve Filistin mücadelesinde aktif rol alan aktörleri çağın gereklerine ayak uyduramamakla suçlaması ve bir yandan da milli

⁷⁴ A.e., s. 247-250.

⁷⁵ A.e., s. 251-252.

mücadeleyi devam ettirecek politikalar geliştirememelerine karşı gösterdiği tepki olarak görülebilir.

1950'li yıllar Ürdün hikâyeciliğinde toplumcu gerçekçiliğinin kimliğini kazandığı yıllardır. Bu dönemden sonra çıkan hikâye koleksiyonlarının hemen hepsinde o ya da bu şekilde toplumcu gerçekçiliğin etkileri sürmüştür. Ancak ilerleyen yıllarda verilen eserler bir önceki döneme oranla daha zengin bir içerik ve sanatsal ustalıkla karşımıza çıkar. Özellikle 1967 yılında yaşanan Haziran yenilgisinin ardından toplumcu gerçekçi kurgular duayen yazarların elinde çok daha özverili, bilinçli ve belli bir amaca hizmet edecek şekilde kaleme alınmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra yazılan eserlerin bir nevi toplumsal bir silah görevi gördüğünü ve Filistin mücadelesine karşı halkı sürekli uyaran ve uyanık olmaya, galeyana gelmemeye davet eder nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

Toplumcu gerçekçilik akımının Ürdün edebiyatındaki gelişiminin bir diğer önemli aşaması da yine 1967 yılında yaşanan Arap-İsrail çatışmalarından sonra yazılan hem kısa roman türüne hem de uzun hikâye türüne dâhil edilebilecek eserlerin ortaya konması şeklinde olmuştur. Bu dönemin uzun hikâyelerinin çoğu, Mısır edebiyatının önemli isimlerinden Muhammed Huseyn Heykel (ö.1956)'in *Zeyneb* adlı romanından izler taşımaktadır. Ürdün edebiyatında bu tarzda yazılan ilk uzun hikâyenin sahibi 'Abdulhalîm 'Abbâs (ö.1979)'dir. Yazar, *Fetât min Filistîn*(1949) adlı eserini, 1948 yılında patlak veren Yahudi istilası yüzünden Filistin'de yaşanan felaket günlerinde tamamlamıştır. 'Abbâs'ın bu eseri; Nekbe yılları öncesinde Filistin topraklarına dâhil Hayfa şehrinde yaşayan Filistinli bir ailenin, 1948 yılında yaşanan felaketlerin ardından önce Lod bölgesine daha sonra da Ramallah'a göç etmeye zorlanışlarının hikâyesini anlatır. İki genç arasında yaşanan büyük bir aşk hikâyesi etrafında kurgulanan metin; iki gencin Nekbe dönemi sonrası Amman'a göç etmelerinden sonra genç adamın vicdanının sesine kulak vererek ülkesine geri dönüp vatanını savunurken şehit düşmesiyle trajik bir biçimde son bulur. Hikâyenin olay örgüsü, kıyıya yanaşan vapurun sahile halat atışı gibi sıkı sıkıya birbirine bağlanmış ve kahramanların etrafında biçimlenen ilişkiler zinciri büyük bir ustalıkla betimlenmiştir. Yazar, eserin önsözünde Ürdün'de 1931'de yaşanan devrim ile 1948 yılında meydana gelen savaşın ardından zuhur eden Nekbe dönemi olayları arasında bir bağ kurmaya çalışır. Hikâye'ye giriş yapmak için mesaj veren bir üslup kullandığı dikkat çeken yazar; eserin girişinde, önce Mısırlı köklü bir aileye mensup bir hemşireyi tasvir ettikten sonra hikâyenin asıl kahramanı, mesleği öğretmen olmasına rağmen ancak Fransızca tercüman olarak iş bulabilen Filistinli genç kız Fadvâ'yı

betimlemeye geçer. Bu iki genç ve aynı nesil kadınlar arasında karşılaştırmalı bir anlatımı tercih eden yazarın, önemli bir mesaj vermek istediği anlaşılmaktadır. ‘Abbâs’ın eserinde; olayları açık ve net bir kurguyla sunmuş, karakterleri tasvir ederken edebi ve kültürel hafızanın zenginliklerine başvurmuştur.⁷⁶

‘Abbâs’ı realist çizgide uzun hikâye tarzı derlemelerin telifinde Teysîr Sebbûl(ö.1973), Emîn Şennâr(ö.2005), Salîm en-Nahhâs(ö.2011) gibi Ürdün edebiyatında hikâye ve roman türünde muazzam eserler kazandırmış yazarlar izlemiştir. Beyrut Amerikan üniversitesini yarıda bırakıp köyüne yerleşen ve hayatının büyük bir kısmını burada geçiren Teysîr Sebbûl, eserlerinde dikkatini Haziran yenilgisinin Filistin toplumunda yarattığı sosyolojik etkiler üzerine toplamıştır. Bu yenilginin ardından toplumun içine düştükleri kaygılı hallerini realist bir yorumla ortaya koymuştur. Sosyal yapıda patlak veren ahlaki çöküntünün yanı sıra bu yenilginin neden olduğu endişe duygusunu ustalıkla işlemiştir. *Kefru Kâsım* ve *Hindî Ahmar*(1968) adında iki meşhur hikâyenin sahibi Sebbûl’un realist vurgusu, bazı hikâyelerinde gelecekte ne beklendiğini öngörmekten ziyade geçmişe takılı kalmanın ve onunla yüzleşmenin doğuracağı sonuçlar üzerine yoğunlaşır. Sebbûl, Filistin halkının yaşadığı bu felaketin sosyo-politik yönü üzerinde durmuş ve yaşanan bu yenilginin sorumlusu olarak Arap ırkını işaret etmiştir. Yakın bir geçmişe Arap toplumu üzerinde cereyan etmeye başlayan siyasi karmaşanın asıl suçlusunu toplumun başına gelenleri engellemek ya da mücadele etmek adına kılını bile kıpırdatmaktan aciz olan kendilerini aydın olarak tanımlayan kesimi göstermiştir. Hatta daha da ileri giderek bu kesimin halkın susturulmaya, baskıcı politikalarla sindirilmeye çalışıldığına ve bu sindirilişlik halinin yenilginin asıl müsebbibi olduğunu iddia etmiştir.⁷⁷

Otuz yıl boyunca Ürdün’de halen yayınlanmaya devam eden ed-Dustûr adlı gazetede köşe yazarlığı yapan Emîn Şennâr; Sebbûl’den daha farklı bir şekilde ele aldığı Filistin yenilgisini, realist ve sembolik bir tarih okumasıyla izah etmeye çalışmıştır. Yazarın eserlerinde faydalandığı sembolik ögeler tamamen dini eksenslidir. Bu yenilginin sebebini, dini öğretiden uzaklaştıkları için Allah’ın Arap toplumundaki münafık kullarını cezalandırması ile bağdaştırmıştır. Aslında yazarın bu sembolik yaklaşımı, Arap halkına mücadele yoksunu sığ zihniyetin dayattığı gerçeklerden

⁷⁶ ‘Abdurrahman Yâği, *a.g.e.*, s. 20.

⁷⁷ ‘Avni Subhî el-Fa’ûri, *Eseru’s-Siyâse fî’r-Rivâyeti’l-Urduniyye*, (‘Ammân: Vizâratu’s-Sekâfe, 1999), s. 30.

başkası değildir. Yenilginin nedenini dindeki kaza ve kader anlayışına dayandıran yazar, bu yenilginin sosyolojik yönden toplumda açtığı derin yaralardan bahseder.⁷⁸ Şennâr'ın realist tabanlı ileri düzey gelişme kaydeden sosyalist realizme dayandırılan eserlerin gelişimine sağladığı asıl katkı, sahibi olduğu el-Efakku'l-Cedîd adlı dergide yayınladığı hikâyeler aracılığıyla olmuştur. Dönemin realist yazarlarının eserlerini sansüre uğramadan gönül rahatlığıyla yayınlatabildikleri bu dergide yer alan hikâyeler, Ürdün ve Filistin köyleri ile şehir yaşamını kıyaslamıştır. Aynı zamanda şehirlî işverenleri tarafından haksızlığa uğratılan köylü işçi sınıfının dramını ve mülteci kamplarının havasızlığında boğulan insanların çektiği acıları anlatmaları yönüyle dönemin Ürdün toplumunun siyasi, sosyal ve kültürel yapısı hakkında önemli bilgiler veren tarihi birer belge niteliği kazanmıştır.⁷⁹

Sâlim en-Nahhâs Haziran yenilgisinin siyasi yönüne tüm gerçekliğiyle eserlerinde en çok yer veren yazarlardan biri olarak kabul görmüştür. Teysîr Sebbûl ve Emîn Şennâr da her ne kadar Haziran yenilgisinin siyasi yönüyle meşgul olsalar da yine de yenilginin toplumda yarattığı siyasi kaygıyı analiz etmede ve hikâyelerinde işlemedeki ustalığı yönünden Nahhâs'ın seviyesine çıkamamışlardır. Yazarın bu başarısı, edebiyat eleştirmenlerince diğer yazarlarla kıyaslanacak olursa kendi siyasi görüşlerini eserlerinde cesur bir şekilde dile getirebilmesine bağlanmıştır. En meşhur koleksiyonu olan *Ve Ente Yâ Mâdabâ*(1979) da olduğu gibi bu tarzda verdiği eserlerde, sanatsal kişiliğinden daha çok ideolojik yönü ön plandadır.⁸⁰ Yazar milliyetçi kişiliğini, eserlerinde şekillendirdiği sembolik kahramanlara giydirerek yine sembolik olarak kurguladığı olaylar silsilesi ile Haziran yenilgisinin nedenlerini sorgulamakta ve halkı, bu yenilgiyi kabullenmelerinin büyük bir hata olduğuna inandırmakta ve gerçeklerle yüzleşmeye çağırmaktadır. en-Nahhâs'ın Filistin trajedisini tahlil etmedeki başarısı, eserlerindeki samimi gerçekçiliğine dayandırılabilir. Yazar bu yönüyle toplumcu gerçekçi yazarlar arasında sıvırmeyi başarmıştır.

Yahudi istilasının Filistin halkı üzerinde bıraktığı psikolojik yıkımı toplumcu gerçekçilik ekseninde dile getiren en meşhur yazarlardan bir tanesi de İlyâs Ferkûh (d.1948-)’tur. Felsefe ve psikoloji tahsili gören Ferkûh, eserlerinde Yahudi işgalinin artık yenilmekten yorgun düşmüş Arap aydını üzerindeki etkisini çarpıcı bir tasvir ile sunmaktadır. Ürdün edebiyatına pek

⁷⁸ A.e., s. 31.

⁷⁹ Salah Cerrâh, *Me’âlimu ’l-Hayâti ’l-Edebiyye ft’l-Filistîn ve ’l-Urdun*, s. 290.

⁸⁰ el-Fa’ûrî, a.g.e., s. 33.

çok eser kazandırmış bir yayın evi olan Dâru'l-Ezmine'nin de sahibi olan yazarın hikâyelerindeki kahramanların çoğu, mücadele etmekten veyahut toplum gerçeğiyle yüzleşmekten kaçan aciz kişiler olarak betimlenmiştir.⁸¹ Ferkûh'un *Men Yahrusu'l-Bahr*(1999) adlı hikâyeye koleksiyonunda yer alan *el-Kalas* adlı hikâyesi yazarın hikâyeye karakterlerinin psikolojik tahlili konusunda tabir yerinde ise fahri doktorasını kazandığı bir çalışmadır. Hikâyeye, çok kısa bir zaman dilimini ve Mekke'de kızını ziyaret etmek isteyen ve tek başına yaşayan yaşlı bir adamın hikâyesini anlatan sınırlı bir kurgunun ürünü olmasına rağmen psikolojik tasvir ve tahlillerindeki ustalığı sayesinde büyük bir zenginlik kazanmıştır. Ferkûh, her gün pasaport çıkartmak için sırada bekleyen ancak prostat hastalığı nedeniyle sürekli lavaboya gitmek zorunda kalan ve döndüğünde sırasını kaybetmiş olan yaşlı bir adamın dramını ve hissettiği duyguları hiçbir detayı atlamadan büyük bir ustalikle tasvir etmiştir. Yazarın bu hikâyesi 1982 yılında Ürdün Yazarlar Birliği tarafından 'Yılın En İyi Hikâyesi' ödülüne layık görülmüştür.⁸²

1960 ve 1980'li yıllar arasında toplumcu gerçekçilik Ürdün edebiyatında bir nevi aort damarı görevi görmüştür. Ürdün edebiyatındaki bu uzun soluklu realist çizgi, romantizmden realizme doğru hızlı bir gelişme gösteren dünya hikâyeciliğinin bir zinciri mahiyetindedir. Realizm akımı daha sonraki yıllarda da Ürdün edebiyatında ana akım olma özelliğini korumuştur. Ancak realizmle beraber bu dönemde modernizm akımının da sahne almaya başladığını söylemek mümkündür. Ancak modernist yazarlar, şekil ve biçim yönünden yüksek sanatsal değere sahip eserler kaleme almalarına rağmen içerikleri itibariyle gitgide halktan uzaklaşan bir çizgi izlemektedirler. Belki de bu nedenle realist çizgiye son derece yakın modernist eserlerin daha sıklıkla karşımıza çıkmaya başlaması tesadüf değildir.

Modernist akıma mensup çalışmalarında özellikle günümüz Ürdün edebiyatının gelişmesinde önemli bir yere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Yüksek sanatsal değerlerinin yanı sıra dil ve üslup yönünden de yenilikçi bir kimliğe sahip olmaları, bunu yaparken özellikle güzel sanatların şiir, sinema, tiyatro gibi dallarından da etkilenmeleri, bu eserleri daha değerli kılmaktadır. Modernist çizgide yazılan eserleri değerli kılan bir diğer özellikleri de yazıldıkları zamandaki siyasi ve psikolojik baskı, zulüm ve işkencelere, toplumsal felaketlere yakından tanıklık etmiş olmalarıdır. Bu olumlu özelliklerinin yanı sıra dillerindeki kapalılık ve karmaşık bir anlatı tarzında

⁸¹ A.e., s. 46.

⁸² Yazıcı, *Modern...*, s. 110.

yazılmış olmaları nedeniyle geniş halk kitlelerinden kopuk olmaları da olumsuz sayılabilecek yönlerindedir.

Teysîr Sebbûl, Ürdün edebiyatında modernizm akımının kurucusu kabul edilirken Mu'nis Er-Rezzâz (ö.2002) ise; bu başlangıç noktasını nihayete erdiren şahsiyet olarak tanımlanmıştır.⁸³ Bu iki öncü ismin yanı sıra eserlerinde modernist çizgiyi sürdüren yazarlar arasında Ğâlib Halesâ(ö.1989) ve İbrahîm Nasrallah(d.1954)'ı da zikretmek gerekir. Ürdün edebiyatında modernizm akımıyla beraber benzer dönemlerde varoluşçu felsefesinin etkisi altında kalan bazı eserlerden de söz etmek mümkündür. Ancak ne modernist ne de felsefik etki Ürdün edebiyatında başta hikâye türü olmak üzere hiçbir edebi tür üzerinde realizm kadar uzun soluklu ve kalıcı bir etkiye sahip olamamıştır.

SONUÇ

İki dünya savaşı arasında geçen dönem, Ürdün'ün İngiliz manda yönetimi altında olduğu yıllardır. Batı'nın sömürgeci hâkimiyet yılları, sadece siyasi ve ekonomik manada değil aynı zamanda sosyolojik ve kültürel manada da toplumu sarsan politikaların uygulandığı bir süreç olarak karşımıza çıkar. Bu emperyalist baskıcı anlayışın edebiyat üzerinde de şüphe götürmez bir etkisi olmuştur. Zira modern anlamda yeni yeni şekil almaya başlayan Ürdün edebiyatı da ilk ürünlerini tüm Arap edebiyatlarında olduğu gibi Halîl Beydes gibi usta yazarların kaleminden çıkan Batı dillerinden çevrilen tercüme eserler ve bunların Arap kültürüne uyarlanması şeklinde vermeye başlamıştır. Bu tercüme faaliyetleri hem edebi çevrede hem de toplumda fikir ve anlayış bazında yeni oluşumların ortaya çıkmasına olanak sunmuştur. Dolayısıyla Ürdün edebiyatını şekillendiren Batı kaynaklı edebi fikir akımlarının da zuhuru bu döneme rast gelmektedir. Özellikle Ürdün hikâyeciliğinin ilk olgun ürünlerini vermeye başladığı 20.yy.'ın ilk yarısında ilk olarak Batı temelli başta romantizm olmak üzere sembolizm ve realizm gibi temel fikir akımları, edebi ürünleri himayesi altına almaya başlamıştır.

Ancak bu fikir akımlarının hiçbiri tüm Arap âleminde olduğu gibi Ürdün'de de Batıdaki gibi doğal ve kalıcı bir sürecin neticesinde ortaya çıkmamıştır. Özellikle sosyolojik düşünce sistemlerinin perspektifinden baktığımızda modern Arap edebiyatı; Avrupa merkezli gelişen modern edebiyatların romantizm, sembolizm ve realizm gibi üç temel akımını, kendi öz kimliğiyle özdeşleştirerek her birine farklı anlamlar kazandırmayı

⁸³ Abdullah Kızılcık, *The Prominent Writers of The Modern Jordanian Novel Mu'nis al-Razzâz (1951-2002)*, (Karachi: BTA Publishing House, 2013), s. 58.

başarmıştır. Arap topraklarında kendine özgü bir tarzda şekil alan romantizm akımı, diğer ortak coğrafya edebiyatlarında olduğu gibi Ürdün edebiyatında da Arap milli değerlerinden ve kültürel özelliklerinden beslenerek yol almıştır. Öyle ki, bu topraklardaki romantizm neredeyse Batı'da tohumları ekilen temel niteliklerini unutarak Arap toplumunun milli burjuva edebiyatına ayak uydurmaya başlayacaktır. Ancak bu durum Ürdün'ün Filistin'e olan yakınlığı hasebiyle yaşadığı siyasi olaylarında etkisi altında fazla uzun sürmemiş, romantizm yerini önce toplumsal romantizme ardından da realizme bırakmıştır. Dolayısıyla Ürdün edebiyatına belki en geç giren ama en uzun soluklu olan edebi akım realizm yani gerçekçilik akımı olmuştur. Realizm de yerini zamanla etkisi hala günümüze kadar devam edecek olan toplumsal gerçekçiliğe bırakacak ve etkisi günümüz modernist metinlerinde sürmeye devam edecektir.

Bu fikir akımlarının Ürdün toplumu üzerindeki belki de en önemli etkisi burjuva sınıfının yaşam standartlarını daha da ileri bir seviyeye taşımış olmasıdır. Böylece maddi bir kaygısı olmayan bu sınıfa mensup ya da bu sınıfın ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik eser veren erken dönem hikâye yazarlarının ilk olarak romantizme dümen kırmaları şaşkırtıcı değildir. Muhammed Subhî Ebû Ğanîme ve Muhmûd Seyfeddîn el-Îrânî gibi yazarların erken dönem metinlerinde rastlamaya başladığımız romantik etki, Semîra 'Azzâm'ın hikâyeleriyle asıl kimliğini kazanmıştır. 'Azzâm'ın romantizmine hâkim olan kasvetli ve karamsar hava 'Îsâ en-Nâ'ûrî'nin toplumsal meselelere eğilen sosyalist romantizmi sayesinde dağılmıştır.

Modern Ürdün edebiyatında hemen hemen romantizm ile aynı dönemde etkileri görülmeye başlanan sembolizm akımı, daha çok melankolinin egemen olduğu ve anlaşılması zor ideolojik fikirlerin işlendiği metinlerde karşımıza çıkar. 'Abdurrezzak el-Hamûd ve Edîb 'Abbâsî gibi müelliflerin Ibn Mukaffa'nın her çağa hitap eden Kelîle ve Dimne geleneksel mirasın devamı niteliğindeki hayvanları konuşurmak suretiyle kurguladıkları metinler, Ürdün edebiyatının ilk sembolik hikâyeleri sayılabilir. Sembolizm, Ürdün hikâyeciliğinde daha çok romantik ve realist kurgunun ağır bastığı metinlerin arka planına yerleştirilen bir akım olsa da, Süreyyâ Malhas, Bedr 'Abdülhak ve Fahri Ki'vâr gibi yazarların özgün koleksiyonlarında kendine özel bir yer edinmiştir.

Batı realizminin Arap topraklarındaki karşılığı sayabileceğimiz beşer hayatını ve varoluşunu açıklamada tarihi ve diyalektik bir zeminde gelişen materyalist teorilerin etkisi altında şekillenen 'toplumsal gerçekçilik' akımı; insanın, kendi kaderini belirleyebilecek derin bir iman gücüne, ayrıca yok

oluşunu engelleyecek bir bilinç ve anlayışa sahip olduğuna inanır. Bu sosyalist tabanlı yeni gerçekçi anlayış; insanoğlunun sosyal düzeni inşa etmede hiçbir ayırım gözetmeksizin toplumun her bir ferdine eşit fırsat sunabilen, işçi sınıfının dini tercihlerine saygı duyabilen ve alt tabakanın henüz Avrupai yaşam tarzının yozlaştırmayı başaramadığı kesimi ile yardımlaşabilen bir yapıda olduğunu savunur. Tabiatın, insanın varoluşunun ve yaşama arzusunun ayrılmaz bir parçası olduğuna inanan yeni gerçekçilik, toplumun sıradan insanları ile güçlü bir bağ kurar. Bu bağ sayesinde tabiatın ve insanın varoluşunu sürdürülebilir kılan kanun ve kurallar daha da anlam kazanacaktır. Yeni gerçekçilere göre; sosyal hayatı düzenleyen kanun ve kurallar bütünü, bireyleri olası tehlikelerden koruma, ölümcül hatalar yapmaktan alıkoyma ve her daim iyi ve güzel olana yönlendirmede en büyük araçtır.⁸⁴

Toplumsal gerçekçilik, insan medeniyetiyle yakın temas halindedir. Kendini, insanın bireysel sorunlarının irdelenmesinde sorumlu hissettiği kadar toplumun geri kalmışlığının arkasında yatan nedenleri de sorgulama ihtiyacı duyar. Bu nedenle toplumun siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda ilerleme kaydetmesi için payına düşen tüm sorumluluğu üstlenir. Arap toplumundaki yeni gerçekçi anlayışın insanı birinci sıraya koyan fikri yapısı, insanoğlu için tarihi bir hareket olarak kabul edilir.⁸⁵ Zira toplumsal gerçekçilik, soyut ve sembolik ideallerin ötesinde gerçek insanın gerçek sorunlarıyla samimiyetle ilgilenmekte ve ona doğru yolu göstermede rehberlik etme ihtiyacı hissetmektedir. Yeni gerçekçilik akımının; tüm bu yönleriyle değerlendirildiğinde Filistin'in sınır komşusu olmasından hareketle tarihi; siyasi karmaşa ve toplumsal çalkantılarla dolu Ürdün gibi bir ülkede büyük taraftar toplamış olması şaşırtıcı olamaz.

Arap-Yahudi çatışması, Ürdün edebiyatı üzerinde derin etkiler bırakmıştır. 1948 yılında İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesiyle sarsılan aydın kesimi 1967 yılında yaşanan Haziran yenilgisi ile ağır bir darbe daha almıştır. Yaşananları sindirmek için zaman kazanmaya çalıştığı dönemde, önceleri romantizmin sığ sularında çırpınan Ürdün hikâyeciliği, bu hezimetin ardından kendini özgürlüğe kavuşturacak çıkış yolları aramaya koyulmuştur. Filistin meselesi ile yakından ilgilenen Ürdünlü yazarların bu dönemden sonra kaleme aldıkları eserlerinde toplumcu gerçekçilik adeta favori akım halini almıştır. İlk olarak kendi deyimiyile kalemi en güçlü silahı olan devrimci yazar Ğassân Kenefâni'nin kapılarını araladığı toplumcu

⁸⁴ Hâşim Yâĝî, *a.g.e.*, 117.

⁸⁵ el-Muhâfaza, *a.g.e.*, s. 90.

gerçekçilik ‘İsâ en-Nâ‘ûrî, Ahmet el-‘Anânî ve Emîn Fâris Malhas gibi güçlü kalemler sayesinde ileri düzey bir gelişme kaydetmiştir. Toplumcu gerçekçilik Ürdün edebiyatında genel olarak Filistin meselesi etrafında şekillenen hatta adına Filistin gerçekçiliği diyebileceğimiz bir kimlik kazanmıştır. Özellikle Nekbe dönemi sonrası yayınlanan hikâye koleksiyonlarının hemen hepsi Filistin trajedisini farklı boyutlarıyla ele alan kurgularla dolup taşmaktadır. ‘Abdulhalim ‘Abbâs’ın sürgüne gönderilen Filistinlilerin gerçek yaşantısından canlı kesitler sunan hikâyeleri ile İlyâs Ferkûh’un zekice kurgulanmış psikolojik tahlilleriyle muazzam bir seviye yakalayan toplumcu gerçekçilik, Filistin sorununu tüm çıplaklığıyla gözler önüne seren ve özellikle siyasi politikaları ağır bir dille eleştirmekten çekinmeyen Teysîr Sebbûl, Salîm en-Nahhâs ve Emîn Şennâr gibi üstatların zengin metinleri aracılığıyla doruk noktasına ulaşmıştır.

Usta kalemlerin mürekkebinden çıkan toplumcu gerçekçi hikâyeler, tüm Arap coğrafyasının ruhuna dokunan canlı insan manzaralarıyla doludur. Modern Arap edebiyatında toplumcu gerçekçi çizgideki metinlerin pek çok yazarın öncelikli tercihi olmasında, çoğu Filistin meselesi etrafında şekillenen ve aslında her bir Arap insanının bam teline dokunan özgürlük, bağımsızlık, vatan sevgisi, milliyetçilik, sömürgecilik, göç, zulüm, baskı, işkence, acı, kaygı, keder, felaket, devrim, yıkım... gibi saymakla bitmeyecek müşterek hasletlerin dile getirilmesinin payı büyüktür. Romantizm ve sembolizm çoğunlukla gerçekleşmesi güç ve hayal mahsulü öğelerden, anlaşılması zor ağır ima ve metaforlardan, insan ruhuna dokunan aşk, sevgi, tutku gibi temalardan beslendiğinden ve bireyin daha çok doğüstü yönüyle ilgilendiğinden salt gerçeklikle meşgul olan realizm; modern Arap edebiyatında kendine daha köklü bir yer edinmiştir. Ürdün edebiyatında da, insanın daha çok manevi ve duygusal yönüne odaklanan romantizm ile insanı ve çevresini dar bir kalıba sığdırmaya çalışıp var olduğundan daha anlaşılma kılan sembolizm akımları, realizm hele ki sosyalist realizm kadar uzun soluklu bir etki bırakamamıştır. Günümüz modern dünyasının edebi mahfillerinde en çok alkış toplayan edebi akım modernizm gibi duruyor olsa da okuyucunun zihninde en derin izler bırakan modern metinlerin mutlaka realist bir anlayışla yoğrulduğu bilinen bir gerçektir.

Son olarak şunu belirtmek gerekir ki; ülkemizde Ürdün edebiyatına yönelik bugüne değin yapılan akademik çalışmaların, birkaç makale ve en meşhur müellifler hakkında yazılmış bazı akademik tezlerden öteye geçmemiş olması bizi bu çalışmaya teşvik edici önemli bir husus olmuştur. Ürdün edebiyatı, ülkemiz akademisyenleri açısından hala bakir bir çalışma

sahasıdır. Kanaatimiz şudur ki, hem ülkeler arası diyalogu geliştirmek ve milletlerarası kültürel kaynaşma vesilesi olmak hem de uluslararası sosyal bilim araştırmalarına değer katmak adına Ürdün edebiyatı daha derin ve daha geniş kapsamlı çalışmaların yapılmasını hak etmektedir. Temennimiz, az da olsa katkıda bulunmaya çabaladığımız bu tarz bilimsel çalışmaların artması ve bu vesileyle Ürdün ve Filistin gibi ortak dini ve kültürel değerlere sahip olduğumuz komşu milletlerin edebiyatlarını daha yakından tanıma fırsatı bulabilmektir.

Kaynakça/Reference

- Ashour, Radwa ve đđr.: *Arab Woman Writers: A Critical Reference Guide 1873-1999*, (Egypt: The American University in Cairo Press, 2008).
- ‘Azzâm, Semîra: *Eşyâ’ Sağîra*, (Beirut: Dâru’l-‘Avde, 1982).
- Barnes, Harry Elmer ve đđr.: “Auguste Comte – French Philosopher”, <https://www.britannica.com/biography/Auguste-Comte> (Erişim:01.04.2019).
- Beydes, Halîl: *Mesârihu’l-‘Ezhân*, (Kahire: İlyâs Antûn İlyâs Matba‘atu’l-‘Asriyye bi-Mısr, 1924).
- Cerrâh, Salah: *Me‘âlimu’l-Hayâti’l-Edebiyye fî’l-Filistîn ve’l-Urdun 1950-2000*, (‘Ammân: Muessesetu ‘Abdu’l-Hamîd Şûmân, 2009).
- Debbağ, Mustafa Murad: *Bilâduna Filistîn fî’l-Diyâri’l-Celil’i-Cundu’l-Urdun*, (‘Ammân: Matbû‘atu Rabıtatı’l-Câmiyyin, 1974).
- Donohue, John J. sj ve đđr.: *Crosatching in Global Culture: A Dictionary of Modern Arab Writers: An Updated English Version of R.B. Campbell’s ‘Contemporary Arab Writers’, Ed. Fayız Khaddur, Sabah Kharrat Zwayn, c.II, Beirut: Ergon Verlag Würzburg in Kommission, 2004.*
- Er, Rahmi: *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, (Ankara: T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004).
- Escarpit, Robert: “Germaine de Stael French-Swiss Author”, <https://www.britannica.com/biography/Germaine-de-Stael>, (Erişim: 31.03.2019).
- el-Esed, Nâsiruddîn: *el-Hayâtu’l-Edebiyyetti’l-Hadîse fî Filistîn ve’l-Urdun Hattâ Sene 1950*, (Ürdün: Muessesetu ‘Abdi’l-Hamîd en-Şûman, 2000).
- el-Esed, Nâsiruddîn: *Halîl Beydes Râ’idu’l-Kıssati’l-‘Arabiyyeti’l-Hadîs fî’l-Filistîn*, (Kahire: Ma‘hedi’l-Dirâsâti’l-‘Âliye, 1923).
- el-Esed, Nâsiruddîn: *Muhâderât ‘an Halîl Beydes*, (Kâhire: Daru’s-Sekafe, 1963).
- el-Esed, Nâsiruddîn: *Muhâderât fî’l-İtticâhâti’l-Hadîse fî Filistîn ve’l-Urdun*, (Kâhire: Ma‘hedi’l-Dirâsâti’l-‘Âliye, 1977).
- el-Fa‘ûri, ‘Avni Subhî: *Eseru’l-siyâse fî’r-rivâyeti’l-urduniyye*, (‘Ammân: Vizâratu’s-Sekâfe, 1999).

- Hanna, el-Fahûrî: *fî-Târîhi'l-Edebi'l-'Arabi el-Edebu'l-Hadîs*, (Beyrût: Mektenebu'l-Bûlisiyye, 1987).
- Furet, François: *Fransız Devrimini Yorumlamak*, çev. Ahmet Kıyas, (İstanbul: Alan Yayınları, 1989).
- Gautier, Theophile: *Romantizmin Tarihi*, çev. Necdet Bingöl, (Ankara: M.E.B. Yayınları, 1967).
- Hadidî, Adnân: *el-Urdun ve'l-Filistîn Târîh ve Hadâra*, (Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 1999).
- Hafez, Sabry: "Modern Arabic Short Story", *Modern Arabic Literature*, ed. M.M. Badawi, Cambridge: 1992.
- Heykel, Ahmed: *Tetavvuru'l-Edebi'l-Hadîs fî-Mısr*, (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1978).
- Hopkins, Gerard Manley: *The Major Works*, (Oxford: Oxford University Press, 2002).
- Kabaklı, Ahmet: *Edebiyat Akımları*, (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2016).
- Kefeli, Emel: *Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları*, (İstanbul: 3F Yayınevi, 2007).
- el-Kerâkî, Hâlid: *er-Rivâye fî'l-Urdun*, ('Ammân: Ürdün Üniversitesi Yayınları, 1982).
- Kızılcık, Abdullah: *The Prominent Writers of The Modern Jordanian Novel Mu'nis al-Razzâz (1951-2002)*, (Karachi: BTA Publishing House, 2013).
- Landau, M. Jacob: *Modern Arap Edebiyatı Tarihi*, çev. Bedrettin Aytaç, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002).
- el-Muhâfaza, 'Alî: *el-Hareketu'l-Fikriyye fî 'Asri'l- Nahda fî Filistîn ve'l-Urdun*, (Beyrût: el-Ehliyyetu li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1987).
- Parla, Jale: *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985).
- Piselli, K.: "Semira Azzam: Author's Works and Vision", *International Journal of Middle East Studies*, 1/20, (1988), s. 93-100.
- Poplawski, Paul: *Encyclopedia of Literary Modernism*, (London: Greenwood Press, 2003).

- Simoeil, Simon: “The Arabic Novel Since 1950”, Critical Essays Interviews and Bibliography, ed. Issa J. Boullata, c.V, Massachusetts/U.S.A: Dar Majhar Publication and Distrubution Cambridge, 1992.
- Teo, Hsu-Ming: *Desert passions: Orientalism and Romance Novels*, (Austin: University of Texas Press, 2013).
- Thompson, J.M.: *The French Revolution*, (New York: Oxford University Press, 1996).
- Weekly, Ernest: *The Romance of Words*, (London: The British Publishers Guild Limited, 1949).
- Yâđđ, ‘Abdurrahman: *el-Kıssatu’l-Kasîra fî’l-Urdun*, (‘Ammân: Lecne Tarîhi’l-Urdun, 1993).
- Yâđđ, Hâşim: *en-Nakdu’l-Edebu’l-Hadîs fî-Lübnân*, (Kâhire: Dâru’l-Me‘ârif, 1968).
- Yâđđ, Hâşim: *el-Kıssatu’l-Kasîra fî Filistîn ve’l-Urdun 1850-1965*, (Beyrût: el-Muessesetu’l-‘Arabiyyetu li’d-Dirâsâti ve’n-Neşr, 1981).
- Yazıcı, Hüseyin: “Hikâye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), 1998, XVII, 1998, s. 479-485.
- Yazıcı, Hüseyin: *The Short Story In Modern Arabic Literature*, (Cairo: General Egyptian Book Organization, 2004).
- Yetkin, Suut Kemal: *Edebiyatta Akımlar*, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1980).